

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ

A TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁROK

XXVII. ÉVFOLYAM. ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK
ELSŐ FÜZET. KÖZLÖNYE

BUDAPEST, 1912.
JANUÁR HÓ

SZERKESZTI: DÉKÁNY MIHÁLY BUDAPEST VII. STEFÁNIA-UT 16. SZÁM.

Tanítóképzés.

Meghívó.

A Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének
1912. április 1-én és 2-án Kiskunfélegyházán tartandó

XII. rendes közgyűlésére.

A közgyűlés lefolyása:

1. nap. 1912. március 31-én.

Megérkezés Kiskunfélegyházára. (Az elnökség és a budapesti tagok indulása Budapest, nyugoti pályaudvarról d. e. 8 óra 15 perckor, érkezés Félegyházára 10 óra 33 perckor.) Elszállásolás.

D. u. 6 órakor *előértekezlet* az állami tanítóképző-intézetben.
Este 8 órakor *ismerkedés*.

2. nap, április 1-én.

D. e. 9 órától *közgyűlés* a városháza termében.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitó. Tartja dr. Baló József egyesületi elnök.
2. Üdvözlések.
3. Emlékbeszéd megboldogult *Sebestyén Gyula* szakfelügyelőről. Tartja Hodossy Béla, a sárospataki tanítóképző-intézet igazgatója.
4. Tanítóképzésünk jövője. Felolvassa dr. Fináczy Ernő, udvari tanácsos, egyetemi tanár, tiszteleti tag.

Szünet.

5. Szaktanári tanácskozások 6 szakosztályban.

I. Kísérleti pedagógia.

Elnök : Nagy László,
Előadó : Quint József,
Fegyző : Kandrai Géza.

IV. Rajz.

Elnök : Gál Imre,
Előadó : Éber Sándor,
Fegyző : Tscheik Ernő.

II. Németnyelv.

Elnök : Szöllősi István,
Előadó : dr. Novy Ferenc,
Fegyző : Braun Angela.

V. Kézimunka (Slöjd).

Elnök : Krik Jenő,
Előadó : Bergmann József,
Fegyző : Diviaczky Rezső.

III. Fizikai gyakorlatok.

Elnök : Kovács Béla,
Előadó : Dékány Mihály,
Fegyző : Kiss A. József.

VI. Testgyakorlat.

Elnök : Párvy Endre,
Előadó : Éber Rezső,
Fegyző : Fuchsné Eitner
 Ludmilla.

D. u. 2 órakor bankett. — Este 6 órakor hangverseny.

3. nap, április 2-án.

D. e. 9 órától közgyűlés a városháza termében.

Tárgysorozat:

1. **Megnyitás.** Pénztárvizsgáló, tisztujító, kandidáló, szavazatszedő stb. bizottságok kiküldése.
  2. a) Az új Tanterv és Utasítások legfőbb elveinek a méltatása és mikénti megvalósításuknak a módozatai. Előadó: Lechniczky Gyula.
 b) Az új Tanterv és Utasítások a gyakorlati kiképzés szempontjából. Előadó: Balogh Kálmán.
  3. **Jelentés** a szociológia tanítására hozott temesvári közgyűlés megállapodásának a végrehajtásáról. Előadó: Snasel Ferenc.
  4. **Elvi jelentőségű előterjesztések.** A választmányi üléseken és az elértekezleten bejelentett s a közgyűlés elé való indítványok előterjesztése.
  5. A pénztárvizsgáló bizottság jelentése.
  6. Főtitkári jelentés.
  7. Tisztujítás.
  8. A közgyűlés bezárása.
- Budapest, január hó.

Az elnökség.

Neményi Imre.

A Budapesti Közlöny f. é. január 12-iki száma a következő kitüntetések hozza:

«A Személyem körüli miniszterium ideiglenes vezetésével megbízott magyar miniszterelnököm előterjesztésére *dr. K. Lippich Elek* és *dr. Neményi Imre* miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott vallás- és közoktatásügyi miniszteriumi osztálytanácsosoknak, buzgó működésükkel szerzett érdemeik elismeréseül, Ferenc József-rendem középkeresztjét adományozom.

Kelt Bécsben, 1912. évi január 7-én.

Ferenc József s. k.

Gróf Khuen-Héderváry Károly s. k.»

E két kitüntetés közül a tanítóképzők tanárságát Neményi Imre miniszteri tanácsos magas kitüntetése érinti nagyon közelről, mert a magyar tanítóképzés ügyének jelenleg ő a közvetlen vezetője és irányítója.

Épen ezért e kitüntetést mi, az ő gárdájának a katonái, gondolatainak és törekvéseinek a közvetlen megtestesítői, tudjuk a legjobban értékelni. Mi, akik minden ténykedésének a részesei vagyunk, akik a legjobban ismerjük őt, és becsüljük benne azokat a kiváló kvalitásokat, amelyekkel a magyar tanítóképzésnek úgy szellemi, mint anyagi ügyeit tudatosan biztos s kézzel kormányozza az ideális célok felé, tudjuk, hogy mekkora munkának az elismerése ez a kitüntetés.

A tanítóképzők ügyeinek a vezetése az egyetemes nemzeti kultúra szempontjából a legfontosabb ténykedések közé tartozik, mert a tanítóképzőkön keresztül kihatással van a nemzeti népnevelés és népoktatás milyenségére. Hiszen amilyen a tanító, olyan az iskola, s amilyen az iskola, olyan a község lakosságának s így a nemzet egyetemének az érzelmi és értelmi emelkedettsége

is. A tanító pedig mindig olyan, amilyennek nevelték és képezték. Így hat ki közvetve a tanítóképzés a népműveltség fejlesztésére és a hazafias érzés emelésére.

Ha tehát a tanítóképzés vezetése és irányítása olyan egyén kezében összpontosul, aki a tanítóképzőkhöz fűződő nagy érdekeket nemcsak belátja, hanem mindenre kiterjedő figyelmével, széleskörű tudásával, a tanítóképzés minden mozzanatának a tökéletes ismeretével, a tanítóképzőket olyan körülmények közé igyekszik állítani s hatalmas akarateréjével olyanná is fejleszti, hogy azok a hozzájuk fűződő fontos feladatoknak lehető tökéletesen meg is felelnek, az a legszebb, legnemesebb és a legnagyobb szolgálatot teszi a magyar nemzeti népoktatásnak.

Neményi Imre miniszteri tanácsos soha nem lankadó, céltudatos munkájával és akarateréjével a magyar tanítóképzés színvonalát nemcsak a külföld hasonló intézményeihez emelte, hanem annyira kifejlesztette, hogy mai tanítóképzésünk sok tekintetben mintaképül szolgálhat a külföldnek is.

Ezt a céltudatos és hatalmas alkotásra képes munkást, a magyar tanítóképzés ügyének lángoló szeretetétől áthatott eredményes tevékenységet, jutalmazta meg most a királyi kegy a magas kitüntetéssel. Ez örömnép alkalmából mi csak azt kívánhatjuk Őméltóságának, hogy tartsa meg őt a Mindenható minél tovább felelősségteljes nagy munkája körében nem csökkenő szellemi és testi épségben a magyar tanítóképzés s a magyar népoktatás érdekében.

D. M.

A tanítóképzők szakfelügyelete a képviselőházban.

A közoktatási költségvetésnek képviselőházi tárgyalása közben, december 21-én a tanfelügyelőségek tételénél jött először szóba a tanítóképzők szakfelügyeletének a kérdése. Gróf Somsich Tihamér képviselő szólalt fel e dologban és sürgette az önálló szakfelügyeletnek a föllállítását. A tárgyalás ezen részlete a következő:

Rudnyánszky György jegyző (olvassa): Népnevelési tanfelügyelőségek. Rendes kiadások: XXI. fejezet, 17. cím. Rendkívüli kiadások: Átmeneti kiadások: IX. fejezet, 14. cím. Rendes bevételek: IX. fejezet, 14. cím. Kiadás. Rendes kiadások. 1. Rovat. Személyi járandóságok: 975.324 K.

Gr. Somsich Tihamér: T. Képviselőház!

Népnevelésünknek csaknem félszázados örvendetes fejlődése széjjeltörte azokat a kapcsokat, melyeket az 1868:XXX. törvény-cikk rótt rája. Mind népnevelési törvényeink, mind az 1907. évi XXVII. és XXVIII. törvénycikkek úgy az államtól, mint a magánosoktól nagy áldozatokat követelnek, és pedig méltán, mert ezekre az áldozatokra magyar nemzeti szempontból szükségünk van. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Somsich Tihamér: De hogy meg is feleljenek a népiskolák azon áldozatoknak, melyeket érte hozunk, továbbá azon reményeknek és követelményeknek, melyeket velük szemben támasztunk, szükséges, hogy az állami felügyelet is ehhez mért legyen. (Helyeslés balfelől.) Jelenleg az állami felügyelet a tanfelügyelőkre van ruházva. Eddig a tanfelügyelők megfelelhettek talán ebbeli kötelességüknek, azonban szükséges most már, hogy egész idejüket csakis a népiskoláknak szentelhessék, holott tudjuk, hogy jelenleg ugyan-ezen tanfelügyelőkre van bízva az állami tanító- és tanítónőképzőknek a felügyelete is.

Már pedig, ha vesszük, hogy május végétől június végéig tartanak a vizsgák a tanítóképzőkben, és ezen idő alatt tökéletesen lekötik a tanfelügyelőket; továbbá ha vesszük azt, hogy a tanítóképzésnek állami felügyelete annyifelé oszlik szét, ahány tanfelügyelő van, úgy nem bírjuk a tanítóképzésben azt az egységet, amelyre szükségünk lenne, elérni, sőt inkább ezek mindinkább eltávolodnak egymástól és egymásnak működéséről ugyyszólván tudomással sem bírnak s így a nemzeti szempontból olyannyira fontos egységes tanítóképzést nem érhetjük el.

Tudjuk, hogy amilyen a tanító, olyan az iskola, és amilyen az iskola, olyan lesz a nép, melyet az iskolában tanítanak. Már gróf Apponyi Albert volt miniszter számolt avval, hogy mennyire fontos az állami felügyelet minél intenzívebbé tétele a tanítóképző iskolákban. Meghozta erre nézve a maga törvényét és jól tudom, hogy gróf Zichy János jelenlegi kultuszminiszter úr szintén magáévá tette ezt a javaslatot némi módosításokkal, sőt beszédében utalt is arra, hogy a tanfelügyelőségek kérdése a tanítóképzőkkel kapcsolatban a kultusz-tárca egyik legfontosabb ága, sőt úgy emlékszem, erre nézve már ígéretet is tett gróf Apponyinak a pénzügyi bizottságban. Mindamellett látom most, hogy ez a jelenlegi költségvetésben nem szerepel.

Ugy képezem a dolgot, hogy valószínűleg a takarékos pénzügyminiszter törölte e tételt a költségvetésből. Az egész összeg 68—70.000 koronát tenne ki, mely arra lenne fordítandó, hogy a szakfelügyelőségeket felállítsuk. Ha nézzük a mostani népiskolai törvényeket, olyanoknak találjuk, mintha valaki felépít egy négyemeletes házat, azt tökéletesen rendbehozza és mikor arra kerülne a sor, hogy a tetőt megcsinálja, azt veszi észre, hogy nem lehet, mert hiányzik reá a pénz.

Én szépen kérem a t. miniszter urat, ismerve jóakarátát, — az idő előrehaladottsága miatt sokkal rövidebben beszéltem e témáról, mint megérdemli — hogy szíveskedjék reparálni ezt a hiányt. (Helyeslés balfelől.)

Gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter: T. képviselőház! Nagyon kérem a t. képviselő urat, hogy a felelősséget, amely engem illet, ne méltóztassék másra hárítani, mert én mindazért vállalom a felelősséget, ami a költségvetésben szerepel. (Helyeslés a jobboldalon.)

A tanítóképzők intenzív felügyeletének megoldásával én behatóan foglalkoztam és foglalkozom ma is. Tény, hogy az eredeti gondolat az volt, hogy a szakfelügyelet a tanfelügyelőségektől elválasztassék és elválasztva gyakoroltassék, azonban ettől a gondolattól, őszintén megvallva, eltértem, még pedig azért, mert felfogásom szerint ez a felügyelet nemcsak a szakszerűség szempontjából lévén fontos, hanem abból a szempontból is, hogy *az iskolákban és az életben szerzett tapasztalatok a tanítóképző intézetekben is érvényesülhessenek*, szükségesnek látom a szakfelügyeletet az általános tanfelügyelettel olyan szerves kapcsolatban tartani, amint ez az 1868: XXXVIII. t.-cikk szellemének teljes mértékben megfelelő. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)

A lehető legintenzívebben és fokozottabb mértékben kívánok azonban figyelmet fordítani arra, hogy a tanítóképzőintézetek minden túlzástól menten vezettessenek, minden túlzástól ment szellemben irányítottassanak, hogy így a tanítók állásuknak és jövő társadalmi feladataiknak megfelelően képeztetvén ki, azután hivatásuk szellemének megfelelően állíttassanak be az életbe. Ép ezért azt akarom, hogy maguk a tanítóképzőintézetek is lehetőleg maradjanak meg a népoktatási intézmények kategóriájában az őket megillető legelső helyen, úgy amint ezt a törvény előírja. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)

Kérem a tétel elfogadását. (Helyeslés.)

* * *

Amily örömmel olvastuk Önagyméltóságának a pénzügyi bizottságban tett kijelentéseit a tanítóképzők szakfelügyeletéről, ép úgy lehangol bennünket a mostani kijelentése, mert abból azt látjuk, hogy a már-már megvalósuláshoz közel jutott önálló szakfelügyelet kérdése elé ismét akadályok gördültek.

E mostani kijelentések lehangolnak bennünket, de nem csüggesztenek el, mert bizunk benne, hogy előbb-utóbb mégis csak meg fogjuk győzni, illetőleg meg fogja győzni maga a mult és az ezutáni tapasztalat Önagyméltóságát s minden illetékes tényezőt a tanítóképzők önálló szakfelügyeletének a fontosságáról.

Bizunk az önálló szakfelügyeletnek mielőbbi bekövetkezésében, mert, ami a jelenlegi felügyelet megtartása mellett legfőbb érvül szolgál: t. i. az iskolákban és az életben szerzett tapasztalatoknak az érvényesítése a tanítóképző intézetekben, azt amint eddig nem a tanfelügyelet szolgálta, úgy ezután sem lesznek arra képesek még a legkiválóbb képzettségű és képességű tanfelügyelők se, éppen a dolog sajátos természeténél fogva.

Ha a tanítóképzőnek a népiskolai tapasztalatból meríthető gyakorlati tanúságra s viszont a népiskolának a képzőtől nyerhető didaktikai és pedagógiai irányításra szüksége van, — aminthogy e kölcsönösségre mindkét iskolának szüksége is van, — annak a legtermészetesebb és eredményes közvetítője egyedül csak tanítóképző tanár lehet, aki a tapasztalati szükségleteket közvetlenül realizálja. Tanfelügyelői közvetítés ezen a téren, — ami eddig nem volt, de ha megpróbáltatnék, — a legjobb akarat mellett is csak zavart és meglepetést okozhat. Azonkívül a tanfelügyelői tapasztalatok nagyon is lokális természetűek mindig; már pedig az egyetemes tanítóképzésnek lokális céljai csak annyiban lehetnek, amennyiben azok az általános érdekek keretébe beilleszthetők.

A pedagógia tanárainak külföldi tanulmányutja.

Mielőtt elhagynók Leipzigit, néhány szóval megemlékszünk még a tanítónőképzőről és a kisegítő iskoláról.

A tanítónőképző új épületében különösen a széles, néhol hatalmas oszloppal ketté választott folyosók ragadták meg figyelmünket. A folyosókon nagy üvegszekrényekben művelődéstörténeti tárgyak, híres szobrok utánzatai s nagy mesterek képeinek művészi reprodukciói láthatók. A tantermek falait a magasban művészi szegély (Fries) díszíti. A szegély medaillonjaiban nagy mesterek (Goethe, Schiller, Lessing, Wagner, Linné, Darwin, stb.) silhouettjei láthatók, ami a falon lévő művészi képekkel és az ablak virágdíszével enyhíti a tantermek szokott ridegségét. Minden tanterem mennyezetén a középső rozetta helyett festett szélrózsa van, melyen a világtájak szerint tájékozódhatunk.

A lépcsőházban jól megvilágított széles falon nagy fekete tábla van, amelyre a növendékek maguk jegyzik naponként a csillagászati adatokat.

A tábla közepén felül olvassuk a kelteezést, alatta világóra, legalul pedig csillagászati óra van. A tábla balsarkában jegyzik a nap aznapi felkelésének s lenyugvásának idejét s a valóságos delet.

A jobb sarokban a hold aznapi felkelésének s lenyugvásának az idejét és egy a táblába mélyesztett félig fehér, félig fekete színű gömb forgatásával a fényváltozatot jelzik. A közelben üres fekete tábla is van, melyen az időjárásra vonatkozó adatok olvashatók.

A fizikai és biológiai laboratórium tanulmánygyakorlatokra is be van rendezve.

Udvara alig van az iskolának, de a kis helyet is ügyesen kihasználták. A falhoz közel cementtel kiöntött vízmedencében gyékény, békabuzogány, nyílfa, Cyperus, vízi tündérrózsa, vízi tök, hinár, tócsagaz, átokhinár, vízi boglárka, békalencse stb. növények diszlenek. A kis tó egyik oldalon mocsárba folytatódik s itt is sok vízi növény terem. A kis tónak szép keretül szolgálnak a botanikus kert többi csoportjai.

Meumann tanár vezetésével meglátogattuk az 1881-ben alapított, de mult esztendőben új helyiségbe költözött kisegítő iskolát. Érdekes az iskola új épülete. Külsője Leipzig multjának architekturai emlékeivel van teli. A négy évszak s a négy elem szimbólumai a régi homokkőfaragásnak a remekei. A mansard csucsait a

leipzig-i régi piac egy nevezetes házának lebontásakor mentették meg. Az iskola bejáratát a város egyik régi kapuja képezi (Grimmaische Tor).

Az iskola belseje az esztetika, higiénia és a kisegítő iskola különös követelményeinek teljesen megfelel. Leipzig tanköteles gyermekeinek száma 62,160, ezekből 546 járt kisegítő iskolába (0.88%). A kisegítő iskolának hat rendes osztálya van, előtte egy előkészítő osztállyal. A párhuzamos osztályokban az *a)* jobb a *b)*-nél, ez jobb a *c)*-nél. Főleg anyanyelvet, számolást, természetrajzot s kézimunkát tanulnak. A tárgyakat nem osztály, hanem szakrendszer szerint tanulják. Ha valaki elmarad pl. a számtanból, emiatt nem akasztják meg az összes tárgyakban. A gyermekek csaknem egész nap az iskolában vannak: 8—12-ig és 2—4-ig foglalkoznak, de 70% ott is étkezik 10 pf.-ért, a legtöbb ingyen s este 7 óráig is ott maradhat. Napközben is felügyel mindig 5—6 tanító.

A tanítók munkája igen nehéz, mert egy-egy növendékre évenként átlag 21 mulasztási nap esik. Azonkívül a gyermekek nemcsak szellemileg gyengék, hanem rendszerint testileg is fogyatékosak (97%). Az elmúlt évben felvett 131 gyermek közül:

a) Egyszerűen terhelt (vérszegény, angolkóros, skrofulás, mikrocephal, rövidlátó, nagyothalló, orrpolippal, hólyagbajjal) terhelt 15.5% .

b) Kétszeresen terhelt (előbbiekből kettő, vagy még ideggyöngeséggel, dadogással, vitustánccal terhelt) 29.7% .

c) Háromszorosan terhelt (az előbbiekből három s még kancsalsággal, sérvvel, kosszal, mozgásképtelenséggel terhelt hebegő vagy vízfejű, epilepsiás, elzsírosodó mongoloid típusú) 25.9% .

d) Négyyszeresen terhelt (az előbbiből négy baj vagy még duzzadt mandolájú, myxödémás, beesett mellű, vagy sánta) 18.3% .

e) Ötszörösen terhelt (a felsorolt bajokból öt torlódik egy emberen) 10.6% .

A szellemi elmaradottság és testi fejletlenség és betegség mellett még a kedvezőtlen szociális viszonyok is nehezítik itt az iskola munkáját.

Az iskolában minden gyermekről főkönyvi lapot vezetnek. Ennek beosztása:

I. Származási adatok. Név, születési helye és ideje, szülők neve és állása, eddigi iskola látogatása, a kisegítő iskolába való helyezéséről szóló rendelkezések, a kisegítő iskolába mikor, mily előmenetellel s mily viselettel, mennyi mulasztással jött; vallása.

II. Felvételi adatok. 1. Értelmi állapota: térképzetek (jobb, bal, elől, hátul, stb.), időképzetek (nap, hét, ma, holnap), színeképzet, nyelve, viselkedése (figyelme, felfogása, emlékezése, gondolkozása, ítélete stb.), iskolai ismeretei tárgytanításból, olvasásból, írásból, számolásból. 2. Érzelmi és akarati állapota: kedélye (élénk, csendes, félénk, heves, stb.), különös jelelenségek (rokonszenv, jogkötelességérzete, stb.), szokásai, ösztönei, hajlamai, a testi és szellemi erők nyilvánulása játéknál és foglalkozásnál, ügyessége gyakorlati teendőknél. 3. Testi állapota. Egészségi állapota általában: (nagysága, tartása, mozgásai, alvása, epilepsia), betegségei (fejalak s arckifejezés, orr, nyelv, fog, szápad, garat, szem, fül, kar, láb, gerinc, mell, lélekzés, emésztés, ivarszervek).

III. A gyermek fejlődése a kisegítő iskolázás kora előtt. Szüleinek kora, egészsége, halálozásuk oka; családi viszonyok, életmód alkoholizmus; értelmessége. Vérrokonok (egészsége, epilepsia, idegbaj), terhesség és szülés, ápolás az első időben, az oltás, fogzás lefolyása, a járás és beszéd megtanulása, betegségek, balesetek. A gyengeség felismerése, valószínű oka, testvérek (száma, testi és lelki állapota, halálozásuk oka stb.).

IV. A gyermek fejlődése a kisegítő iskolában (látható a csatolt évi jelentésekből).

V. Távozás ideje és oka, mely osztályból, mily előmenetellel s viselettel, mennyi mulasztással. Konfirmáció.

VI. Függelék. Továbbképzői fok látogatása, foglalkozása, jegyzetek.

Ezen főkönyvi laphoz csatolják a felvétel és távozás alkalmával készített profil és an face fényképét.

Igen ügyes tanítást is hallottunk a „t“ betűről. Miután itt a kiejtés okoz nagy nehézséget, erre ügyel a tanító nagyon. Azt mondja: Zungenspitze an die Zähne anpressen, so! Zunge abspringen lassen! „t“ Ugyanigy: Mund zuspitzen = u, Runden Mund = o stb. Gyorsan s élénken megy a tanítás. Fel is használtam már ezt a módot, mikor a gyermek a hangok összetevésénél (írva-olvasási előgyakorlatok) sehogy sem tud két hangot összeolvasni, az ujjakkal szoktunk segíteni s a hüvelykujjról a mutatóra át nyújtjuk a hangot. De néha ez sem segít, ilyenkor próbáltam a szájmozgásra terelni a gyermek figyelmét s sikerrel.

Legszebb eredményt láttunk a kézimunka tanításában.

Grimma. Igen tanulságos volt a grimmai kirándulásunk is. Fürstenschule ja (ma gimnázium) egyike a legrégebb református isko-

láknek (1550). Mi azonban a tanítóképző tanulmányozására jöttünk. Régi iskola, melynek bizony vannak hátrányai is, ránk nézve azonban inkább előnyös oldalai értékesek. A rajztanítás a szabadban folyik. A tanulók háromlábú vászonszékei szép rendben vannak a rajzszerterben s rajzórára innen indulnak ki a kertbe, vagy a mezőre, erdőbe. Teljes meteorológiai megfigyelő felszerelésüket a fiuk maguk kezelik. A folyosókon mindenütt aquariumok vannak, melyek gondozása és növényekkel meg állatokkal való benépesítése szintén a fiuk feladata. A szép árnyas udvaron minden osztálynak fenyőfából összerótt filegóriája van, ahol még esős időben is tarthatnak órákat a szabadban. A botanikus kertben külön biológiai csoportok (tó, mocsár, sziklás vidék), a rendszertan szerint összeállított ágyak s morfológiai alapfogalmakhoz szükséges növénycsoportok szolgálják a tanítás sikerét. Az udvar és botanikus kerthez csatlakozik a gazdasági kert, melyet a fiuk maguk mívelnek (kertész nincs) a tanár vezetésével. Mikor ide érkeztünk, az igazgató, Schulrat Mäder C. Fridrich öntözte a növényeket, hogy a perzselő hőségben el ne pusztuljanak. Mäder a szász tanítóképzőintézeti tanárok egyesületének elnöke. Sokat beszélt az egyesület működéséről is. Az elmúlt évben különösen három kérdés foglalkoztatta az egyesületet:

A tanítóképzés reformja, a segítő egyesület felvirágoztatása és a tanítóképzők múzeumának létesítése. Minket most az első érdekel.

A tanítóképzés reformja: A tantervtervezetet Répay D. kartársunk e lap múltévei novemberi számában közölte. E helyen csak néhány kiemelkedő szempontot érintünk.

A német nyelv tanítását minden osztályban irodalom, nyelvtan, szóbeli s írásbeli kifejezés mód szolgálja.

Az idegen nyelvet a kitűzött célhoz képest valóban meg akarják tanítani. A növendék választhat angol v. francia nyelvet. Mindkettőt három fokozatban tanítják: 1. fokozat I—II. oszt. heti 5—5 órában. 2. fokozat III—IV. oszt. heti 5—5 órában. 3. fokozat V—VI—VII. oszt. heti 3—2—2 órában.

A földrajz tanításában a lakóhely ismertetéséből indulnak ki, melyet sétékkel kapcsolnak össze. Ehhez fűződnek gyakori kirándulások az ország (Szászország) minden részébe s a Német birodalom nevezetesebb helyeire is. Néha egy helyen 4—5 intézet ifjusága (fiuk, leányok) találkozik. Pl. az elmúlt évben is Borna, Grimma, Rochlitz s Leipzig ifjusága találkozott a rochlitzzi hegyen.

Az ilyen alkalommal rögtönzött versenyek (torna, ének) és

táncmulatság neveli az ifjuság kedélyét. A földrajz szolgálatába állítják a munkatanítást (térképvázlatok, reliefek), továbbá meteorológiai-klimatológiai és geológiai megfigyeléseket. A csillagászati földrajzzal kapcsolatban nemcsak demonstrációk és megfigyelések, hanem mérések is végzendők, azért legyen minden tanítóképző-intézet épületének tetején nagy, lapos terület, (a grimmai-intézet tetején az egész ifjuság: 240 tanuló elfér), a szertárban pedig instrumentarium (theodolit, fényképező-készülék, gnomon, tájoló stb.) ezen mérések gyakorlására. A politikai, csillagászati s fizikai földrajz párhuzamban halad. I. oszt. Lakóhely ismeret, tájékozódás az égen, geológiai és időjárás megfigyelések, térképvázlatok készítése. II. oszt. Szászország, a csillagos ég napi mozgása, geológiai és katonai térképek megértése, időjárás megfigyelése, egyszerű felvételek. III. oszt. Németország s tengerei, a nap járása, geológiai átmetszetek, klimatológiai térképek. IV. oszt. Európa, főleg közlekedési viszonyai, a tengertanulmányozás, a hold járása, vulkanizmus, biogeografiai térképek, fontosabb projekció rendszerek. V. oszt. A föld országai, (melyek Németországgal s a kolóniákkal összefüggnek részletesebben) tengertanulmányozás, a föld áttekintése geológiai, klimatológiai s közlekedési szempontból, a bolygók s álló csillagok, terepfelvételi tanulmányok. VI. oszt. Rendszeres csillagászati, fizikai földrajz és geológia, a népiskolai tanítási eszközök alkalmazása. VII. oszt. Általános antropogeografia, gazdasági és politikai viszonyok.

A történelemben a művelődés történeti szempont emelkedik ki.

A biológia tanításához gyakorlatok csatlakoznak, melyek anyaga rajzolás, mintázás, boncolás, konzerválás, mikroszkópizálás, meghatározások, állatok és növények ápolása, kísérletek állatokkal és növényekkel. Az anyag felosztása: Alsó fokozat I. oszt. Egyszerű szerkezetű virágos növények; alaktani s biológiai alapfogalmak, a növényrendszer, növénymeghatározás. Emlős állatok és madarak. II. oszt. Bonyolultabb kétszikű és egyszikű növények, meghatározások. Csuszómászók, kétélűek, halak, rovarok. III. oszt. Nyitvatermők és virágtalanok, a rendszer teljes kiépítése. Gerinctelenek a rovarok kivételével. Felső fokozat IV. oszt. Általános növény alaktan, bonctan és élettan. Az ember s az állatok összehasonlító bonctana és élettana. V. oszt. Az állatok és növények életének kölcsönössége, állat s növény földrajz. VI. oszt. Geológia különös tekintettel a palaeontológiára. VII. oszt. Az ember és az ember fajták fejlődése. Egészségtan.

A fizika és kémia tanítása. Az I. és II. osztályban heti 2—2 órában. A tanulók gyakorlatai alapján a fizikai jelenségek megértésére. Ezen alsó fok anyagát kitűnően részletezi Frey O. Physikalischer Arbeits Unterricht című könyve. A tanítás anyaga súly- s távolságmérés, fajsúly, emelő mérleg, egyszerű gépek. A folyadékok s gázok mechanikájának elemei, rugalmassági s ingalengések. A hangtan elemei. A láng, forrás, párolgás, olvadás, fagyás. A dörszölési villamosság alapkísérletei. Elektromozó gép és electrophor, Mágneses hatások, kompasz, deklináció s inklináció. Galván elemek. elektromos áram. Volt, Ampère, Ohm, Watt az áramló folyadékokkal összehasonlítva. Az áram munkája, csengettyű, telegráf. Indukció, telefon, elektromotor, egyszerű dynamógép. Fény, sötét kamra, tükrök, lencsék, szem szerkezete. Ehhez csatlakozik a III.—IV.—V. osztályban 2—2—1 óra vegytan és ásványtan, melyhez szintén gyakorlatok kapcsolódnak.

Már az V. osztályban kezdődik s a VI—VII. osztályban folytatódik 2—2—2 órában a fizika felső foka, ahol a tanítás alapja demonstrációs kísérlet s külön órákban végzendők a tanulók gyakorlatai, melyek most már pontos méréseken alapulnak. V. oszt. Mechanika és hőtan. VI. oszt. A hő munkája, mágnesség és elektromosság. VII. oszt. Mechanikából a körmozgás és ingamozgás. Hangtan és fénytán. Hullám és rezgési elméletek, kozmikus mechanika.

A gyakorlatok berendezését a tanár didaktikai érzékére bizzák. Ezen szabadság kötelezi a tanárt tanítványai képességéhez mért gyakorlati anyag összeállítására. Az alsó fokon a kísérlet a tanítás alapja, minden tanuló ugyanazt csinálja. A felső fokon a gyakorlat mélyíti az ismeretet; egyéni feladatot végeznek egyes csoportok. 20-nál több tanulót nem lehet egyszerre foglalkoztatni. A gyakorlati órák egy harmadát kikészítésre fordíthatja a tanár. A gyakorlatoknál ügyes szolga szükséges, aki az eszközöket használható állapotban s a termet tisztán tartja.

A mennyiségtan tanítására az alsó öt osztályban heti négy, a felső két osztályban heti három órát kívánnak fordítani. Anyaga a felső osztályokban algebrából, a logaritmusok, kitevő egyenletek, kombinatorika, valószínűség és életbiztosítási számolás, függvények, differenciák és integrál alapfogalmáig, geometriából a trigonometria, stereometria, spherikus trigonometria s analitika fokáig emelkedik. Minden osztályban csatlakoznak a szabadban végzendő gyakorlatok. Nevezetesen: I. oszt. Területmérések. II. oszt. Szerkesztések zsinórral, mérődeszkával, hozzáférhetlen távolságok mérése. III.

oszt. Területek szétbontása és átalakítása. IV. oszt. Mérőasztallal terepfelvételek. V. oszt. Eddigi feladatok megoldása a trigonometria segítségével. Viszintezés. VI. oszt. Gyakorlatok tájolóval. VII. oszt. Népiskolai gyakorlatok.

A pedagógia tanításában központi helyet foglal el a nevelés-tan (nevelés és oktatás), ehhez fűződik a lélektan, logika, egészség-tan és nevelés története. A részletes módszertant nem az egyes szaktanárok tanítják, hanem a pedagógia tanára. Az egyes tárgyak közti vonatkozás s a tanítás egységessége az általános módszer-tanban hangsúlyozandó. Szemléleti alapot nyújtanak mintatanítá-sok, előkészítések, kész tervezetek és a hospitálás. A lélektan anya-gát az önmegfigyeléssel, mások, főleg gyermekek megfigyelésével, történelmi események, költemények lélektani elemzésével s ha lehet, pedagógiai kísérletekkel támogatják. Logikát a tanulók saját tanul-mányából vett példákön szemléltetjük. A pedagógia történetében a nevelés és a neveléstudomány történetét egyaránt hangsúlyozzák. A neveléstörténet a művelődés történetébe beillesztendő s meg-vizsgálendő a nevelés hatása a művelődésre.

A gyakorlati tanítások csoportokban végzendők s első évben az egyes tárgyak tanítására, második évben ezenkívül a tanmenetre, anyagkiválasztásra, koncentrációs egységek kidolgozására is terjedjen ki. Sablont, formulát nem szabad a növendéknek kezébe adni.

Pedagógia tanítása az első négy osztályban nincs, az V. oszt. 3 óra lélektan s 2 óra nevelés-tan, a VI. oszt. 1 óra lélektan és logika, 2 óra nevelés-tan, 6 óra előkészítés és tanítási gyakorlat és 1 óra neveléstörténet, VII. oszt. 1 óra lélektan és logika, 3 óra nevelés-tan s neveléstörténet, 6 óra iskolai munkálat s tanítási gyakorlat.

A rajz tanításában *a)* a szabadkézi rajzolást, *b)* a beszédértelem gyakorlatok, természettudományok és földrajz tanításában szükséges vázlatokat és ábrákat, *c)* a mértani rajzot gyakorolják és *d)* szemel-vények alapján a művészetek történetét tanulják. Végül feldolgozzák a népiskolai rajztanítás anyagát.

A torna tanításában a rend-, szabad- és kézi szer, szergyakor-latokat, népies gyakorlatokat, játékokat és sportot vették fel.

Gyorsírást az első két osztályban tanítanak, ami tekintettel a gyakorlóiskolai látogatásra és az előkészítésekre, igen üdvös.

A munkatanítás tantervét most készítik.

Halle. Másik kirándulásunk célja Halle, ahol az egyetem lélek-tani laboratóriumát néztük meg s Krüger Felix tanár előadásán 8 pszichológiai demonstráción voltunk jelen.

Igen egyszerű színkeverő készüléket láttunk, mely egy körülbelül 20—40 cm. nagy, fekete bársonnyal bevont deszkalapból és annak közepére erősített, jobbra-balra hajlítható 20—20 cm. tükör-üveglapból áll. A deszkán a középvonaltól jobbra-balra színes lemez, pl. kék és sárga lemez helyezhető el, melyek színe az üveglapon tükröződve keverhető.

Ugyancsak itt láttunk Hering-Rup-féle színváltoztató készüléket, melynek berendezése igen leleményes. A készülék alapja felül két nyílással bíró 30—30 cm. alapu, körülbelül 80 cm. magas, feketén bélelt fahasáb, melynek alsó és felső részében, oldalt forgatóval ellátott tengely van. A tengelyek kétoldali fele külön mozgatható. Így tehát négy tengelyünk van két vonalban. Minden tengelyre négyszöges lemezt erősítünk. Az alsó lemezekre színes lapok fektethetők; a fekvő lemezek egyike fehér, másik fekete, mindkettőn keskeny rés van kimetszve. A lemezek a forgatható tengellyel különböző szög alatt állíthatók be s így a szelvény belsejébe jutó napfény vagy lámpafény különböző mértékben világítja meg. Használata egy-két példából megérthető. A felső két hasítékkal bíró lemezt egy síkba állítom s az alsó szinten egy síkba állított egyszínű szürke papírral bevont lemezt nézem. A fekete hasítékos lemezen át látott alsó lemez világosabbnak látszik (kontraszt), mint a fehér hasítékos lemezen át látott. Most a világosabbnak látszó alsó lemezt addig forgatom rosszabb világításba, míg a másikkal egyformának látom. Megmérem a lap elfordulási szögét. Ugyanezt a kísérletet végzem úgy, hogy a világosabbnak látott lemezt nem forgatom el, hanem egy szürke papiros világossági sorozatból mindig sötétebb lapot rakok, míg a hasítékon át egyformának látszik. Összehasonlítva a két egyformának látott papiros világosságát s az előbb nyert elfordulási szöget, az elfordulási szögben a világossági fok mértékét nyerjük. Ezen készülékkel optikai uton barna színt is tudunk előállítani, ha az alsó lemezre narancssárgát teszünk s azt a sötétség felé lassankint elforgatjuk. Fehérrel is keverhetők a színek, ha tejüveget teszünk a szekrénybe.

A szimmultán szinkontraszt előállításához rajzlapnagyságú kéregpapírt a középpontban érintkező négy különböző négyszögalaku színnel (zöld, sárga, piros, kék) beragasztjuk s mindegyikre szürke keresztet ragasztunk. Selyempapírral letakarva a szürke keresztet, a kiegészítő színt veszük fel. Felezett lapon fehér mezőben fekete s fekete mezőben fehér négyzet van, selyempapírossal lefödve a világossági kontraszt észlelésére.

A hallás alsó határának megállapítására nem a mély rezgésű hangvillákat használják, mert ezek nem félhangmentesek s akár-hányszor a hallható hang a hangvilla valamely erősen hangzó felhangja. Tonvariátoron kombinációs hangokat állít elő, pl. 400 rezgésű és 300 rezgésű hanggal együtt zöng a $400 + 300 = 700$ rezgésű összegezési és még erősebben a $400 - 300 = 100$ rezgésű különbségi hang. A különbségi hangokat használják az alsó küszöb megállapítására.

Itt láttuk a Krüger és Wirth által szerkesztett „Kehltonschreibert“, mely egy Carotis-jelzőből (gégefőre erősítendő) és egy igen finom írókészülékből áll s kimografionra felírja a különböző hangok kiejtésénél keletkezett gégerezgéseket. Krüger most a nyelv dallamát vizsgálja.

A Francke-féle intézetben Fries V. egyetemi tanár, az intézet jelenlegi igazgatója kedves leányának kalauzolásával egy délelőtti töltöttünk. Átkutattuk a régi intézet minden zugát. A Francke-Platzon megnéztük Francke egykori házat s a főkapun bejutottunk az intézetbe. Ódon, nyirkos levegő s a fiu polgári iskola szegényes, kikopott padlóju tantermei a multba vitték lelkünket s midőn egy padlásszobában a nagy géppel forgatható dróthálós csillagos éggömböket, óriási glóbuszokat, a XVIII. századból való exotikus kitömött állatokat (mind egykori szemléltetési eszközök) láttuk s megtaláltuk a keleti nyelveken írott, nekünk rejtélyes kéziratokat, Francke alakját véltük látni a padlásszoba homályában. Más volt az akkori tanítás, más az iskolák felszerelése. Ebben az intézetben két évszázad fejlődésének folyamata tanulmányozható. A ház tetejéről láttuk a $18\frac{1}{2}$ hektár kiterjedésű területet, melynek északi szélén egy 250 m. hosszú, 20 m. széles derékszögű udvart szegélyező kétemeletes épülettömb s több kisebb melléképület képezi a Francke életében épült intézet alapját. A kertben elszórva látjuk a reáliskolát (1850), a felsőbb leányiskolát s tanítóképzőt (1896), a gimnáziumot (1906) s a nagy tornacsarnokot. Az iskolákba körülbelül 3000 tanuló (fiu és leány) jár.

A háztetőről lementünk s a hosszú udvar közepén huzódó fasorban a pedagógiumhoz sétáltunk, mely előtt az 1829-ben Niemayer igazgatása alatt leleplezett Francke-szobor (két gyereket vezetve) áll. Miután az újabb reáliskola és gimnázium modern berendezését, felszerelését is megnéztük, a kertben sétáltunk s gyönyörködtünk a nagykiterjedésű füves, homokos, napos és árnyas tornatereken. Ha a nevelés históriája hibájául rójja fel Franckének a testi nevelés elhanyagolását, lássa azt is, hogy utódai régen jóvá

tették e hibát. Megnéztük a konyhakertet, a gyümölcsöst és ligetet is, ahol Francke tanítványai sétálva gyönyörködtek a természet szépségeiben. Miután a leányiskola aulájában az orgona bűgását is hallottuk, gyönyörű labradorit-oszlopok közt elhagytuk az utolsó épületet is, mely fényével visszavarázsolt bennünket a jelenbe. Mikor a főkapun kiléptünk s még egyszer visszapillantottunk, a szembe levő falon e sorokat olvashattuk:

«Fremdling! was Du erblickst
hat Glauben und Liebe vollendet.
Ehre des stiftenden Geist,
glaubend und liebend wie Er.»

(Folytatjuk.)

(Budapest.)

Quint Fözsef.

A tanítóképző-intézeti tanárok 1911. július havában tartott továbbképző tanfolyama.

1911. évi július hó 3-ától 23-áig a természettudományi tárgyak, de főkép a biológia tanárai részére Budapesten nyári továbbképző tanfolyam rendeztetett. A tanfolyam vezetésével és igazgatásával dr. Wangel Jenő egyetemi magántanár, paedagogiumi igazgató volt megbízva. A tanfolyamon 28 tanár vett részt. A tanárok szállást és ellátást a budai paedagogium internátusának helyiségeiben kaptak s itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy úgy a lakás, mint az ellátás valóban dicséretes s annyira kielégítő volt, hogy a tanárok egész idő alatt nem győzték elismerésüket eléggé kifejezni. Szálláson és ellátáson kívül még a résztvevő tanárok utiköltség és a Budapesten ide-oda járkálás költségei címén 40 korona segélyben részesültek. Ilyen tanfolyamot minden négy évben kellene rendezni minden szak számára úgy, hogy minden évben lenne egy-egy tanfolyam más-más szak számára s ezek periodikusan ismétlődnének négyévenként. Ámde a tanfolyam hallgatóinak a mostani segélyezése nem megfelelő. A képezdei tanár, habár egy 50—60 ezer korona jövedelemmel bíró orvoshoz, ügyvédhez, vagy nagykereskedőhöz képest szegény ember, mégis bizonyos kényelemhez van szokva, mert a finomabb szellemi foglalkozás, ami egy tanárnak a feladata, okvetlen finomabb életmódhoz is hoz magával. Ez okból ha a tanár tanfolyamra megy, akkor nemcsak szünidejéből, hanem

20929

kényelméből is áldozatot hoz, mert azt a nyugalmat, amit családi otthonában élvez, köztartásban semmi körülmények között meg nem kaphatja. Ennek tulajdonítható az, hogy noha a tanfolyam 40 ember számára rendeztetett, azon csak 28-an jelentek meg, miért is az ilyen tanfolyamra kissé magasabb összeget kellene előírányozni. Ha mind a 40 ember megjelent volna, akkor az egész tanfolyam belekerült volna az államnak 2800 koronájába. Sokkal kevesebb összegbe, mint amennyit egy ügynök egy nagyobb budapesti bérpalota eladásánál proviziókép kap. Ezt a különös hasonlatot azért hozom fel, mert véleményem szerint a kultúra elbírálásánál is ki kell lépni már a régi szűk keretektől s magasabb szempontok alá kell helyezni e kérdéseket még anyagi szempontból is. Annyi bizonyos, hogy a tanárok a tanfolyamra ráfizettek, ez pedig nem kedvező körülmény arra, hogy az ilyen tanfolyamon ugyanazon egyének még egyszer részt vegyenek. Kényelmet, nyári szünidőt s még pénzt is áldozni nem áll érdekében egyetlen tanárnak sem, s amikor más pályákon az egyének minden lépésükért jelentékeny honoráriumhoz jutnak, akkor a tanár is annyit megérdemel, hogy a köz érdekében hozott áldozatait legalább pénzzel ne tetézzék.

A tanfolyam érdemi részére térve, előadók voltak:

1. Fizikális kémiából: dr. Koch Ferenc tartott 10 előadást.
2. Növényélettantól: dr. Mágócsi Dietz Sándor egyetemi tanár tartott 10 előadást, már itt külön meg kell jegyeznünk, hogy az egyetemi tanár ur nagy méretű tárgyára való tekintetből néhány órával előadásait kibővítette.

3. Magyarország geológiai viszonyairól: dr. Schafarzik Ferenc tartott 10 előadást.

4. Dr. Wangel Jenő: Válogatott fejezetek az állatfejlődéstan köréből címen 10 előadást tartott, de szintén néhány órával kibővítette előadásait.

5. Dr. Vázsony Lajos: A technológiából tartott 10 előadást.

6. Wagner János: Magyarország flórájáról tartott 5 előadást. Ezenkívül Wagner János vezette a szaktanárok értekezletét is. (Erről külön cikk emlékezik meg a következő számban.)

A tanfolyamnak különösen érdekes része kettő volt. Egyik, talán a legfontosabb, a biológiai gyakorlatok címe alatti elfoglaltság, melyek közül a növénytani gyakorlatok Mágócsi Dietz Sándor tantermeiben, az állattani gyakorlatok a peadagogium biológiai dolgozójában tartattak meg. Összesen mintegy 20 óra fordított külön a növénytani és külön az állattani gyakorlatokra.

A másik fontos része volt a tanfolyamnak a mezőgazdasággal és állattenyésztéssel kapcsolatos intézeteknek a megtekintése. A tanárok megtekintették a kertészeti tanintézetet, pincemesteri tanfolyamot, magvizsgáló állomást, ampelologiai intézetet; ezeken kívül a műegyetemi agyagipari gyűjteményt, az Erzsébet nőiskola kémiai laboratóriumát; hidroxigén és Gschwind-féle gyárakat, az állattakarmányozási intézetet, rovar-tani állomást, élelmiszervizsgáló állomást, technologiai ipar- és tanszermuzeumot, a Drasche-féle téglagyárt; e mellett egy geologiai kirándulás volt Sós-kutra, egy növény-tani kirándulás Csepel-szigetre s egy állat-tani kirándulás Tatatóvárosba. Mágócsi vezetése alatt pedig a tanárok megszemléltek a botanikus kertet. Ha most figyelembe vesszük, hogy mindez júliusban történt, amikor természet szerint nagy meleg van s továbbá számot vetünk azzal, hogy a felsorolt gyárak, intézetek, muzeumok és előadási termek egymástól jelentékeny távolságra vannak, szinte csodálatraméltónak kell tartanunk, hogy a tanárok mindezen előírt dolgokon részt vettek, hogy legtöbben minden kiránduláson jelen voltak s mindent, ami elő volt írva, megtekintettek. Tanulásgként azonban hangsúlyozzuk, hogy ilyen túltömeése a tanfolyamnak sokkal több hátrányt, mint előnyt rejt magában. A lát-nivalók kaleidoskopszerűen vonulnak el a szemlélő-dők előtt s a folyton előtérbe nyomuló újabb és újabb képek kitörülnek az előbbi képek emlékét a lélekből, úgy hogy a legnagyobb emlékező tehetséggel megáldott egyén sem képes e sokféle lát-nivalót elég haszonnal szemlélni. És itt megjegyzem a tanároknak egyhangulag kifejezett abbeli véleményét is, hogy: *ez alkalommal bőségesen elég lett volna tisztán és kizárólag a növény- és állatbiológiából tartani előadásokat, megcsinálni a velük kapcsolatos állat- és növény-tani gyakorlatokat s megtekinteni a biologiai alapon nyugvó földmívelés-ügyi intézeteket.* Ennél többet a cél érdekében kár volt a programmba felvenni, mert a sok ide-oda járkálás, a vele való fáradság s a túlságosan változatos tanul-nivalók, amelyek már nem egyszerű elemi dolgok, hanem, mikép a programmban is jelezve volt, a tudomány legújabb vívmányait tartalmazták, csaknem lehetetlenné tették, hogy alaposan lehessen e tanfolyamon valamit elsajátítani, vagy legalább valamely irányba elég sikerrel elindulni. A tanterv a biologia terén sok újításokat tartalmaz s bőven elegendő lett volna, ha a tanfolyam ezen újításokat emeli ki.

Rátérve az előadások belső lényegére, hangsúlyozzuk, hogy az előadások tervezete egészben véve egységes gondolat alá volt

foglalva. A lényeg a biológia s az összes előadások egy-két kitéréstől eltekintve ezt a célt szolgálták.

Dr. Schafarzik műegyetemi tanár geológiai előadásai nagy súlyt helyeztek arra, hogy a letűnt geológiai idők flórája és faunája a hallgatóság szeme előtt elvonuljon. Megismertette az egyes korszakok szisztémáit, az akkori tengerek és szárazföldek egymáshoz való viszonyát, a klímát, mely az egyes korszakokban uralkodott. Érdeme volt ezen előadásoknak, hogy a hallgatók figyelmét különösen Magyarország geológiai viszonyaira irányította s noha a geológia természeténél fogva a hegységek, alföldek, folyammedrek és tenger irányok, valamint hőbeli és légköri viszonyok egész Európára vonatkozó összefüggését szét nem darabolhatta, mégis különösen hazánk földtani őstörténetével foglalkozott a legtöbbet.

Hasonló célzata volt dr. Koch Ferenc kémiai előadásainak is. Rámutatott arra, hogy a fizikális kémia rohamlépésekben nyomult előre s kapcsolatot keresett az Osmosistörvény s a molgáztörvény több oldalú megvilágítása után a kémia és a biológia között. Ismertetette a tömeghatás törvényeit, az elektrolízis törvényeit és az energia megmaradásának törvényét, főképp a termokémia szempontjából. Mélységes ismeretterület ez, amely magában is elegendő lenne egy 20 napos tanfolyamot kitölteni.

Dr. Vázsony Lajos a technológia területén történt újabb felfedezésekről mutatott be néhány példát a tanfolyam hallgatóinak. És pedig főképpen:

- 1-szor a fűtőanyagok technológiájával,
- 2-szor az erjedéssel dolgozó iparágakban való újításokkal,
- 3-szor a levegő értékesítésével,

4-szer az agyagipar újabb vívmányaiával foglalkozott részletebben. Itt is találkozunk biológiai szempontokkal. Az erjesztő gombák különféle életviszonyainak és tulajdonságainak feltárása által dr. Vázsony jóval tullepte a technológia határait s egy nagy jövőjű speciális tudomány alapjait mutatta meg.

A tanfolyam nagyrészt azonban mégis dr. Mágócsi Dietz Sándor növényteni s a dr. Wangel Jenő állattani előadásai, valamint az ezekkel kapcsolatos növényteni és állattani gyakorlatok képezték.

Mágócsi előadásaiban a növények anyagcseréjére vonatkozó kérdéseket, a táplálékfelvétel általános jelenségeit s mint programjában jelezte, a plasma permeabilitásának kérdését ismertette. Különös súlyt helyezett a vízfelvétel körülményeire, a vízszállítás újabb magyarázatára. Ezután a széndioxid és a nitrogén assimilációját

ismertette, kapcsolatban az assimilált anyagok felhasználásával. Nagy súlyt helyezett a növények lélegzésének kísérleti alapon való megismertetésére. Az autó- és heterotróf növények dissimilációját tárgyalta behatóan, kiváló gondot fordítva egyes különös esetek megmagyarázására. Ismertette a növényi test általános fejlődési és formálódási tényezőit; rámutatott a sejt növekedésének és alakulásának feltételeire s fejtegette a környezet hatását a növényi test kialakulására. Előadásainak utolsó részét a növények energiájának megtartása és változása, valamint a hidroszkopikus mozgások s a duzzadtság és növekedés okozta mozgások, valaminta helyváltoztató mozgások ismertetése képezte. Mágócsi előadásainak nagy értéket és becsét az a körülmény adott, hogy a botanikai intézet hatalmas felszerelése segítségével minden második nap növénytani gyakorlatok tartottak.

Az előadások mindig megelőzték a kísérleteket, a kísérletek alatt pedig maga az egyetemi tanár ur két segédjével állandóan a hallgatók közt mozgott, hogy azokat a kísérletek keresztülvitelében, az eszközök helyes alkalmazásában s a megfigyelendők felderítésében támogassák. A 28 hallgató mindenike egy és ugyanazon időben más-más kísérletet csinált s azután együttesen figyeltük meg a kísérletek eredményeit. Ezen kísérletekre nemcsak a képezdei tanároknak, hanem az összes gyakorlati tanítóknak felhívjuk a figyelmét. Megrajzolva és leírva magyar és németnyelvű munkákban meg lehet azokat találni s bárki a legkényelmesebben utána csinálhatja, hogy ezáltal érdekesebbnél érdekesebb növényélettani tényeknek lehessen a megfigyelője.

A növénytani előadások mögött szépség és érdekesség tekintetében semmivel sem maradtak hátra dr. Wangel Jenő paedagógiai igazgató állatfejlődéstani előadásai. Az egész állatország embrionális fejlődésének menetét láttuk itt elvonulni. Az igazgató ur jól szerkesztett szemléltető képeken bevezető előadásokat tartott, de felhasználta a vetítógépet is. Hosszu sora az embrionális fejlődést feltűntető képeknek vonult el a hallgatóság szemei előtt s e képek, valamint a preparatumok messze vezető fejlődéstani törvényekkel ismertették meg a hallgatókat. A szülői nemzés, az ivartalan szaporodás, az oszlás, bimbózás, csirasejt, sporaképződés, az ivaros szaporodás nemei, himnősség, egy mirigyű, két mirigyű, önálló, kölcsönös, stb. himnősség nemei. Az átalakulás, hanyatló, előhaladó, nemzedékváltozás, az ember, emlősök, madarak, csuszó-mászók, kétlábúak, halak, gerinctelen állatok spermiúmai, a petefészek, pete-

sejt, petefejlődés, nevezetesebb állatcsoportok petesejtjei, előkészületek a termékenyítéshez, termékenyítés, fogamzás célja és fajtái, stb., stb. s a fejlődés néhány alapproblémája képezték ama rendkívül gazdag és érdekes anyagot, amelyet az igazgató ur fáradhatatlan és csodálatos energiával feltárt hallgatói előtt.

Dr. Wangel Jenő eljárása egészen önálló s az újabb paedagógia szemponijából nagy jelentőségű volt. Állattani gyakorlatai nálunk egészen szokatlanok és egészen újak. Módszere egyszerű, világos és előadásában annyira keresetlen, hogy szinte hajlandók volnánk nem is előadásnak, hanem egyszerű társalgásnak tekinteni. Előadásának formájában módszertani alapelvet látunk, amely teljesen ellenkezik a nagyképtű, fontoskodó és tudás nélkül tudóskodó előadók előadásaival, mert nála nem a sablon és a prelekció a fődolog hanem az egyszerűen és keresetlenül feltárt tiszta ismeret.

Az állattani gyakorlatok alatt az igazgató ur bemutatta a hallgatóknak a rák boncolását egyrészt az élő és működő szervek szemlélése céljából, majd a testrészek feltüntetése végett s utóbbi esetben minden hallgatónak el kellett készíteni a rák szilárd vázá-
nak praeparátumát is, amit aztán mindenki magával is vitt. Elaltatva elevenen boncoltuk a nyulat, szemléltük az arany halacska vérkeringését, a madárboncolás elsajátítása végett boncoltunk galambot. Hasonlóképen láttuk, hogyan kell demonsrative feltüntetni a hal belső szerveit.

Gazdaságilag is rendkívül fontos és nagy jelentőségű eszmét vetett fel dr. Wangel Jenő igazgató ur azáltal, hogy *az állatpraeparátumok készítését gyakorlatilag ismertette, de nem úgy, hogy csak megmutassa, hanem a Quarneróból hozott tengeri állatok egész tömegét a hallgatóság kezébe adta s szigorúan megkövetelte, hogy az egyes állatokat ügyben helyesen elhelyezni megtanulják.* Ismertette a praeparáló anyagokat s ezzel rámutatott, hogy nem szükség az egyes intézeteknek a tanszerkészítőket patika árakkal gazdagítani, hanem csekély felszereléssel minden tanár maga készítheti el a szükséges szemléltető eszközöket. Ezáltal óriási mennyiségű pénz takarítható meg s mégis jelentékenyen több praeparátum birtokába jut az intézet, mintha azt készpénzzel vásároljuk. Ugy a növény-
tani, mint az állattani gyakorlatok alatt mindkét előadó s a velük együtt működő tanársegédek mindent elkövettek, hogy a hallgatók a górcsővezetéshez szükséges praeparátumok elkészítésében is ügyességre tegyenek szert. Megvallom őszintén, hogy a tanfolyam tudományos része legalább reám, de úgy hiszem mindnyájunkra, keve-

sebb hatást tett. *A tanfolyam jelentősége nem is a tudományos részben van, hanem az újabb irányzatú paedagógiai és didaktikai szempontokban s e tekintetben az állattan és növénytan előadói rendkívüli szolgálatot tettek, mert ha csak a jelen volt 28 tanár fogja is az ott látottakat saját laboratóriumában alkalmazni, néhány év alatt ez is átalakítólag fog hatni a természettudományi ismeretek terjesztésére.* 20 nap alatt tudományos ismeretekre szert tenni nem lehet, legfellebbebb irányokat lehet felismerni, melyek elősegítik az autódidaxist, de 20 nap alatt szerfelett érdekes gyakorlati paedagógiai és didaktikai ismereteket lehet elsajátítani, amelyek lényeges újítást képezhetnek az egész ország oktatásügyében. Ezt a tanfolyamon bizonyos mértékben el is érte.

Általánosan tehát e tanfolyamról, mint igen értékes kezdetről, csak jót mondhatunk s maga dr. Wangel Jenő, a tanfolyam vezető igazgatója mondta, hogy ilyen hallgatóságot még nem látott, akikkel mindent lehet csinálni, mert valóban tanulni akarnak. Mi nagyon jól tudjuk, hogy ez az előadók fáradhatatlanságának az eredménye volt nagyrésztben, mert láttuk, hogy az előadók magasabb ideálokért lelkesednek s így az ő lelkesedésük rá ragadt jó részben a hallgatókra is.

Tudósításom bizonnyal nagyon hézagos, hisz ki vállalkoznék kiváló tudósok 10—10 előadásának egy-két cikkben való ismertetésére, de nem is erre fektettem a súlyt, hanem e tanfolyamból támadt tanügyi szempontok minél élénkebb kidomborítására, mert azt hiszem, ez a fő.

Körödy Miklós.

A slöjd új tantervének végrehajtásáról.

1911. évi december hó 9-iki választmányi ülésen megtartott előadásom vázlata.

I. rész.

Mielőtt előadásom tulajdonképeni tárgyára áttérnék, röviden előadom azon legfontosabb irányelveket, melyek a képzőben a slöjd-tanítás alkalmával szem előtt tartandók:

1. A képzőbe lépő növendékek túlnyomó része általában nem foglalkozott slöjddel s így semmire sem építhetünk, nem is kezdhajtuk a tanítást még az abc-nél sem, hanem az előgyakorlatokkal.

2. A képzőintézeti növendékek, mint leendő tanítók, kell hogy feldolgozzák a maga *valóságában* a slöjd népiskolai tananyagát, kell hogy megismerkedjenek a keresztülvitel akadályaiival, mert csak

ugy lesznek képesek utóbbiakkal megbirkózni. *A tanítás e fokán a népiskolai módszert kell alkalmaznunk s amennyire csak lehet, a tanteremben és ne a munkateremben dolgozzunk, és pedig azért, mert alig van népiskola, melynek külön munkaterme volna, tehát szokjon ehhez a leendő tanító.*

3. A slöjd rendkívüli formai képző erejénél fogva a jelölteknek a *maguk* szempontjából is tanítandó s kapcsolandó a képzőintézeti tárgyakkal.

4. Képesíteni kell a jelölteket arra, hogy egyes kísérleti, szemléltetési eszközöket tudjanak *okszerűen* elkészíteni, a szertárban lévőket esetleg javítani, átalakítani. Szociológiai szempontból egyes gazdasági eszközöket is készítenek *javított* formában.

5. A 4. pontban felsoroltaknak *önálló tervezésébe* a növendékeket bele kell vezetni.

6. A slöjd tanár sohse mulassza el a tanári kart a slöjd fontosságáról *meggyőzni*; ennek szükséges voltát feleslegesnek vélem e helyen indokolni.

7. A jelölteket meg kell győzni elméletileg, gyakorlatilag, *lélektani alapon* a slöjdtanítás szükséges voltáról, képző erejéről, mert csak úgy fogják majdan e tárgyat örömmel és haszonnal tanítani.

Ezekre nézve legyen szabad egynehány példát, a sok közül, felemlíteni:

Ha e földön körülnézünk, tapasztaljuk, hogy a nép milliói különböző *anyagokkal* és ezeknek *kézzel, szerszámokkal* való feldolgozásával foglalkoznak s rendszerint *mérték szerint konstruálnak*, alkotnak. Ilyen módon való tevékenységet csak *egy lény, az ember* tud kifejtetni.

Miután ez csak az embert jellemzi, a legközelebb fekvő gondolat, hogy az alkotó foglalkoztatást, a slöjdöt az iskolai studiumok közé be kell vinni. Belevisszük a slöjd által a gyermek, az ifju lelkébe a „Das Werden“ (hogyan lesz valamiből valami, az alkotás, a fejlődés) gondolatát. Nézzük csak, mily irigy szemmel nézi a szegényebb gyermek a vagyonosabb gyermeknek karácsonyi ajándéképen kapott drága, Richter-féle építőszekrényét. Ha már most a slöjd keretében a gyermek, a tanuló abból a piszkos porból, iszapolás és gyúrás által nyer tiszta agyagot és ebből ezeket a különféle alakú kis tégláköveket maga készíti és ezekkel épít pl. hidat, oly nagy a gyermeki öröm, hogy még a vagyonos tanuló is ott hagyja a drága játékszerét.

A cselekvés, a tevékenység, a nevelés legbiztosabb alapja, „Durch Thätigkeit“ mondja Hensinger. Munkára csak munka által nevelhetünk. Munka közben az anyag ellenállását le kell küzdeni, meg kell az ellenállással birkózni. Az élet küzdelem.

Egy kis, de érdekes *kísérleti lélektan* a slöjd keretében. Már az előgyakorlatok alkalmával tanul a növendék egy-egy madárkát és emlősféle állatot is *kinagyolni*. (Mintázásról még szó sincsen.) A gyermekeket több csoportba osztottam. Elmondtam elkülönítve mindegyik csoportnak különböző hangsúllyal, hanglejtéssel a róka, varju és sajtról szóló mesét. Utána a mese alakjait, vagyis a mesét kinagyoltattam velük. Mit tapasztaltam? Azon csoport, ahol a rókát mélyebb hangsúllyal mondtam, a varju szót vékonyan, a rókát aránylag túl nagynak, medvefélenek, a varjut meg nagyon kis madárkának nagyolták; a másik csoport, melynek megfordított hangsúllyal adtam elő a mesét, a rókát majdnem csuszó-mászónak, a varjut meg aránylag nagy ragadozófélenek nagyolták stb. stb. Így meggyőződtem, hogy hogyan élt a gyermek lelkében az előadott mese, mennyire fontos a helyes hangsúlyozás.

Érdekes tanulmány, ha a gyermek, magyarázat nélkül, magától olvas egy-egy mesét és ezeket kinagyolja. A *típusok* meghatározására a slöjd nagy szolgálatot tesz.

Nagyon sok példát hozhatnék még fel, de az idő rövidegére való tekintettel a jövő alkalommal fogom a Tanítóképzőben nézeitemet és tapasztalataimat előadni és kérem slöjd-kollégáimat, sziveskedjenek ők is az ügy érdekében tapasztalataikat folyóiratunkban közölni. Különösen sokat kell foglalkoznunk a slöjdnek az összes tantárgyakkal való kapcsolatával. A t. szerkesztőnket nagyon szépen kérem, hogy a Tanítóképzőben „Pedagógiai séták“ címen nyisson nekünk, slöjdistáknak rovatot, hol állandóan előadhatjuk röviden tapasztalatainkat és nézeteinket. Könnyű most már a *slöjddöt a gyermekkorból ifjává* nevelni. Neményi Imre ömértósága a slöjdnek a képzőkben is megfelelő helyet juttatott, tehát ha az eszmét lelkesedéssel felkaroljuk és terjesztjük, új tantervünk és a hozzávaló szép utasítás alapján a fent jelzett cél meg is közelíthető.

Nézzük most már a tanterv gyakorlati végrehajtását.

Ez *általában* függ a tanárnak a slöjd tekintetében való fel fogásától, a munkaterem nagyságától és felszerelésétől, a növendékek számától és azon környéktől, vidéktől, hol a tanítóképző van.

És most sorra veszem az új tantervben felsorolt munkálatokat!

A föld-, homok-, kavicsmunkák. Először kijelölendő és készí-

tendő az udvaron vagy a kertben körülbelül 20 m. hosszú és 10 m. széles téglalap alakú sík terület, mondjuk a természetes slójd-terem a szabadban. Előzetesen a jelölteket felosztom mérnökökre, kapások, ásók, gereblyézők, öntözők és talicskázókra. E csoport felosztásánál tekintettel kell lennünk a növendékek testi erejére. Valamennyi csoport egyszerre indul a tanár vezetése mellett a megfelelő szerekért és eszközökért, amelyek a gazdasági és mennyiségtani szertárakban találhatók. Kitűzzük a célt és egészség-tani magyarázatokat tartunk pl. száraz helyen, árnyékos helyen legyen stb. Közösén készül a hely, melyet közösén, munkafelosztással egész évet át rendben fognak tartani. Köröskörül primitív padokat készítenek (cölöpöket vernek a földbe és ezekre deszkákat szegeznek). Célszerű, ha vannak hordozható padok és hordozható iskolatáblák. (Nálunk vannak.) E hely télen korcsolyapálya, különben a szabadgyakorlatokat is itt végzik, tavasszal e helyen más tárgyakat is tanítunk. Kész a helyünk, el van látva vezető csatornákkal is.

Következik a környék bejárása, a vidék megfigyelése és ez alkalommal a szükséges anyag (kavics, homok) beszerzése. Vélünk van az iránytű, óra és pedometer. Megállapítjuk a környék (melyet kibővíítve, a kellő arányok figyelembe vételével, ki akarunk rakni kavicsokkal) főbb pontjainak a földrajzi fekvését s intézetünkhez viszonyított helyzetét. Ha lehet, úgy mint nálunk, patak mellett menve megfigyeljük a kavicsok fekvését, nagyságát és a különböző nagyságuakból gyűjtünk is egynéhány százat. Elmegyünk a forrás felé, tapasztaljuk, hogy a kavicsok száma fokozatosan kevesebbedik, míg végre csak darabos köveket találunk. Jövő alkalommal megyünk a homoktelepre, ott figyeljük meg a homokot a maga természetes helyén, oda rendeljük a szekeret, magunk ássuk a homokot és rakjuk a szekérre. Így járunk el az agyag-beszerzésnél is.

Most már az anyag mind megvan, kezdődnek a munkák.

Tantervünk előírja a gyakorló iskola bevonását is a tanításba, ami nagyon helyes, csak az a megjegyzésem, hogy először külön a jelöltekkel kell foglalkoznunk és midőn ezek már két órán át foglalkoztak a homok- és kavicsmunkával, csak akkor vonom bele a tanításba a gyak. isk. növendékeket, mert különben a tanítójelöltek nem lesznek képesek a gyermekek munkáját tervszerűen és helyesen mngfigyelni. A munkákat az utasítás nagyon helyesen jelöli ki.

Az agyagmunkákat is lehet a tantervnek megfelelőleg külön slőjdterem nélkül keresztül vinni. Még, ha van is nagy munkaterem a képzőben, akkor is helyes, ha több ízben a rendes tanteremben dolgozunk. (lásd a 2. pontot).

A növendékeknek legyen késük, mintázó pálcikájuk és egy darab viaszosvásznuk. Az agyagmunkáknak a többi tárgyakkal való kapcsolatáról a jövő számban fogok írni és így az egyes osztályokban felveendő tárgyak készítéséről is akkor fogok megemlékezni.

Hallottam oly megjegyzéseket is, midőn arról volt egyik-másik helyen szó, hogy agyagmunkát lehetne a tanteremben is végeztetni, ... hogy igen lehetne — de sok piszokkal jár. Röviden csak azt mondtam, piszok az, ami nincs a helyén; pl. a papiros darab, gyümölcsbél stb. a földön piszok, de a rendes munkaközben szükségszerűen elhullott agyag, s fadarabkák, amelyek különben is. könnyen s rövid idő alatt összetisztíthatók munka után, az nem piszok.

A papír- és karton-munkákról ugyanazt mondhatom a végrehajtás tekintetében, amit az agyagról. Késen, ollón, vonalzón és körzőn kívül egy-egy körülbelül 40 cm. hosszú és 25 cm. széles keményfa deszka szükséges. Lyukasztónak és csipkézőnek természetesen nem szabad hiányozni.

A famunkák teljes keresztülviteléhez szükséges egy teljesen felszerelt és megfelelő nagyságu munkaterem. E téren a legtöbb helyen még igen sok a kívánni való. Vannak intézetek, ahol munkaterem van, de még nincsen rendesen felszerelve; e helyeken könnyen segíthet a magas kormány. Nálunk csak munkaszoba van, ahol legfeljebb egyszerre 10—12 növendék dolgozhatik fával. Úgy segítettünk a bajon (amennyire lehetett), hogy a munkaszoba a rajzteremmel egy ajtó által összekötöttet. A jelöltek azon része, kik nem férnek el a munkaszobában, a rajzteremben *pontos méret* szerint rajzolják a készítendő tárgyakat és *terveznek* különféle tárgyakat; sorba veszik a népiskolai tantárgyakat s azon gondolkodnak, hogy mely tárgyat hogyan lehetne kapcsolni a slőjddel. Természetesen a csoportok felváltják egymást.

A rajzteremben vesszőmunkákat és gipszöntéseket is végeztünk.

Az egyes osztályok számára előirt tananyagról, valamint a slőjdnek a többi tárgyakkal való kapcsolatáról a jövő számban fogom elmondani a nézeteimet.

Bergmann József.

Irodalom.

Könyvismertetések.

A Franklin Kézi Lexikona második kötete. Most jelent meg második kötete a Franklin Kézi Lexikonának, mely már első kötetével is példátlan sikert aratott a közönség köreiben. Rövidsége, mindenttudása, világossága, mindenre kiterjedő figyelmessége, tartalmának megbízhatósága, képeinek, színes tábláinak ritka szép kivitele és gondos megválogatása, kiállításának szolid disze és hatásossága — mind olyan tulajdonságok, melyek ezt a nagyszabású művet a művelt magyar ember kézikönyvévé tették máris. Rendszere: mindent nyújtani, amire a művelt embernek szüksége van s mellőzni mindent, ami fölösleges. — fényesen bevált; ép oly elismerésre talált minden körben az a mód, ahogy cikkei irva vannak s amellyel minden, még a legbonyolultabb kérdésekre is olyan feletet ad, amelyet mindenki első pillantásra megért. Ezzel azt érte el, hogy a közönség rendkívül megkedvelte, hozzászokott folytonos használatához s valóban mindennapos, bizalmas tanácsadójává tette. A most megjelent második kötet a *Gaucha-Nicotera* szavak közé eső címszókat tartalmazza, tehát óriási anyagot ölel fel a tudományok és ismeretek minden mezejéről, még pedig — mint többszöri próba után meggyőződhattunk — olyan gondossággal, mely alig hagyott bármi kis hézagot. Az olvasó jóformán sohasem fordul hozzá hiába, megtalál benne mindent, aminek egy kézi lexikonban meg kell lennie és mindenből éppen annyit, amennyire szüksége van. Emellett rendkívüli előnye az a szoros kapcsolat, melyben a körülöttünk folyó mai élettel áll, az az aktualitás, melyet már az első kötetben is dicsérettel kellett kiemelnünk. Ugyyszólván a mai napig megvan benne minden nevezetes esemény vagy személyiség. Szó van már benne például a mostani kínai forradalomról, a marokkói kérdés elintézéséről, a tripoliszi háborúról, Maeterlinck minap odaitélt Nobel-díjáról, a magyar politika legújabb eseményeiről, így például a legutóbbi képviselőházi elnökválasztásról stb. A Franklin-Társulat, e mű kiadója, valóban nagy szolgálatot tett műveltségünknek e kiválóan gyakorlati és emellett tudományos színvonalon álló mű kiadásával. A lexikon képes táblái, melyek már az első kötetben is általános feltűnést keltettek, a második

kötetben még nagyobb gonddal vannak összeállítva s már magukban is nagy előnyét jelentik e műnek a lexikon-irodalomban. 49 ilyen képes tábla teszi szemléletessé a szöveget s ezek közt kivált az iparművészetet és a magyar művészetet illusztráló táblák tűnnek fel rendkívül finom kivitelükkel. Ezeken kívül 11 rendkívül tanulmányos szövegmelléklet is van a kötetben. A könyv kiállítása és kötése is a folytonos használatra van számítva, finom, tartós papírosa, erős, de emellett igen izléses vászonkötése erre a célra szolgál. — A három kötetes nagy mű ára 54 korona.

Berzeviczy Albert válogatott beszédei. A magyar szónoklat klasszikus hagyományainak egyik legkiválóbb képviselője és továbbfejlesztője a mai közélet kiválóságai közt Berzeviczy Albert. Közel harminc éves közpályáján, melyen mindig előkelő pozíciókat töltött be úgy a politika, mint a tudományos élet terén, mindig első szónokaink sorában volt s beszédeivel nagy hatást tett a közvélemény alakulására. Szónoklatai mint irodalmi művek, a forma szempontjából is a legkiválóbbak közé tartoznak az érvelés gazdagsága, a stílus kifejező ereje és nyugodtsága, a gondolatok bősége kiemeli őket a bizonyos alkalomra születő s az alkalommal el is tűnő szónoklatok sorából. Beszédeiből most becses gyűjteményt válogatott össze *Beöthy Zsolt*, *Radó Antal* kitűnő vállalata, a „Magyar Könyvtár” számára. Berzeviczy szónoki pályája minden teréről való beszédek vannak a kis gyűjteményében: politikai beszédek Trefort középiskolai törvényjavaslatáról, az egyházpolitikai reformokról, — az újabbak közül — képviselőházi elnöki székfoglalója s az olasz állam jubileumi üdvözlése. A másik csoportban az irodalmi beszédek vannak, szellemi életünk különböző nevezetes ünnepein mondott szónoklatok. Berzeviczy első sorban kulturpolitikus, — mint Beöthy mondja a gyűjtemény szeretettel, melegséggel irt, előkelő formájú előszavában — az ő politikai beszédei sohasem csak politika, hanem irodalom is; irodalmi beszédei viszont sohasem csak irodalom, hanem mindig nemzeti politika is. Irodalmi formájuk tekintetében pedig stíljük csiszoltságával, művészi arányaikkal magasan kiválnak a mai magyar szónoklatból; mindig látjuk benne a fegyelmezett gondolkodású tudóst és a finom, művészi érzékű stilsztát, úgy, hogy szónoklatai valóságos példái a mai művészi magyar szónoklatnak. A mindenképen nagyon becses gyűjteményt a Lampel R. (Wodianer F. és fia) cég adta ki; ára 60 fillér.

Ugyancsak a Lampel cég kiadványában jelentek meg a „Magyar Könyvtár” füzeteiben a következő művek is:

Szőllősi Zsigmond új novellái. Ára 30 fillér.

Pierre Loti egyiptomi képei. Ára 30 fillér.

Molnár Ferenc krónikái. Ára 60 fillér.

Kleist Kohlhas Mihály-ja. *Mikes* fordításában. Ára 60 fillér.

Különfélék.

A «Bodenreform.»

Részlet jénai tanulmányutamról.

Midőn a nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi miniszter ur megbízásából az 1911. évi augusztus hó folyamán Jénában tartott szünidői tanfolyamon részt vettem, különös szerencsémnek tudhatom be, hogy Németország legnagyobb társadalmi szervezetének, a Bodenreformnak, elveit magának az egyesület elnökének, a német-ség ezidei legnagyobb nemzetgazdászának, *Damaschke Adolf*nak előadásaiból és a vele való személyes érintkezésből ismerhettem meg. Az a határtalan lelkesedés, mellyel a német tanítóság *Damaschke* előadásait kísérte és az egyesület tagjai körébe belépett; az a buzgó munkásság, melyet e tanítóság az iskolában és az iskolán kívül az egyesület lapjának a „Bodenreform“-nak tanúsága szerint kifejt, mind meggyőztek arról, hogy itt nemcsak egy tudományágról és nemcsak a gazdasági élet reorganizálásáról van szó, hanem az iskolának, főkép a népiskolának egy elsőrendű szükségéről is. A német tanítóság *Damaschke* oldalán valóban abban az irányban működik már, amelyben a népnevelés sikeres megoldása egyedüli lehetséges.

A Bodenreform egészen beleilleszkedik abba a nagy szövetkezeti mozgalomba, amely a liberalizmus individualisztikus gazdasági rendszere, az u. n. fiziokratizmus ellen irányul; és a rochdalei takácsok szövetkezetével, úgyszintén *Reiffeisen* és a *Schulze-Delitzsch*-féle szövetkezetekkel indul meg Európaszerte. A fiziokraták *laissez-faire*, *laissez-aller* politikája az individualizmust, a szabadságot viszi be a gazdasági életbe is. Ezzel nagy lendületet ad ugyan az iparnak és a kereskedelemnek, de létet ad a modern kapitalizmusnak is, és vele nyomorba taszítja a társadalom millióit. A „szabad ver-

seny“ új fajtáját veti meg a rabszolgaságnak, mely olyan, mint a glebae adstricta plebs, melynek vannak ugyan politikai jogai, de nincs egy talpalattnyi földje, melyet magáénak nevezhet; melyről méltán állíthatjuk a költő szavaival: Szertenéz, de nem leli honját a hazában!

A modern kapitalizmus szörnyű kinövésai ellen lépnek föl a szocializmus marxista iránya: a kommunizmus és az anarchizmus. A kommunizmus épp oly ellenlábas a fiziokratizmusnak, mint ez volt a merkantilizmusnak; szükségképpen fejlődési fokozatok ezek, de egyszersmind egyoldalú végletek is. A szabadság a művelődésnek egyik főfeltétele, de csak a közszabadság korlátjai közt; mint a lőpor, mely a katona puskacsővébe szorítva társadalomfentartó eszköz, míg szabadjára eresztve romboló és társadalompusztító szerré válik. A történelem mutatja is, hogy az engedelmesség, sőt a szolgaság korszakai nagy dolgokat alkottak, míg a szabadság munkája mindig csak destruktív volt. A régi hellének nyomorultak voltak mint politikusok, mert túlságosan szabadok voltak, de nagyok voltak, mint művészek és tudósok, mert e téren kevésbé voltak szabadok. Épp ily veszedelmes végletek a kommunizmus és az anarchizmus is. Az utóbbi felejtí azt, hogy az ember védtelenül jön az életbe, mért is csak a társadalomban érvényesülhet: az előbbi pedig azt felejtí, hogy az ember több a természetnél, hangyánál és méhnél; az ember erkölcsi lény is, ki magasabb műveltséget csak mint faj és egyén érhet el.

Ebből pedig következik, hogy kell lennie egy olyan szervezetnek is, amelyben a köz és az egyén harmóniában vannak, és ezt célozza a Bodenreform. A Bodenreform ily értelemben jelenkori esemény, a fejlődés egy fokozata ugyan; de mégis több, mint fokozat; több, mint irány, vagy iskola; a Bodenreform világtörténeti tény, mely minden nemzet történetében megismétlődik, mint alapja és próbaköve minden nemzet nagyságának, életerejének és jövőjének. És épp ebben a világtörténeti jellegében van meg a Bodenreform nagy jelentősége szociális reformjainkra nézve. A Bodenreform nem jelenti ugyan a szocializmus végleges megoldását, de előfeltétele a megoldásnak; nélküle minden javítás és még a legönzellembb humanizmus is csak tatarozása egy rozoga épületnek, melynek előbb-utóbb össze kell dőlnie. Minden kísérlet a szociális bajok orvoslására: a politikai jogok kiterjesztése, a bér- és fizetésemelések, a drágasági pótlék, a sokféle szövetkezetek, jótékonyági intézmények, szabad előadások, antialkoholista egyesületek stb. stb.

magukban véve nemcsak hogy semmivel sem segítenek a bajokon, hanem sok tekintetben még fokozzák is őket.

És mi tulajdonképpen a Bodenreform? A nemzetgazdaság problémáinak *természetes* megoldása. Míg a merkantilizmus és a kommunizmus mindent a köz szempontjából, a fiziokratizmus pedig mindent az egyéniség szempontjából ítél meg, addig a Bodenreform a gazdasági élet különböző tényezőit azoknak *különös természete* szerint ítéli meg. A fiziokratizmus a társadalmi életet annyira az egyén érdekeinek rendelte alá, hogy az államnak *Lassalle* találó észrevétele szerint már csak az éjjeli őr szerepe maradt meg. Vele szemben a kommunizmus az állam zsarnokságát épp úgy akarja megvalósítani az egyéniséggel szemben, mint azt a falanszter-jelenet az Ember Tragédiájában mutatja. Mind e két szélsőséggel szemben a Bodenreform a köz szempontjából akarja megoldani azt, ami természeténél fogva a közé, és az egyén szempontjából azt, ami természettől fogva csak az egyént illeti meg.

A gazdasági életnek tudvalevőleg három tényezője: a talaj (Boden), a munka, és a tőke. Mind a háromnak megvan a maga hozadéka, mely vegyes tényezőknél a következő:

A talaj hozadéka a földjövedelem,		
a munka	„	a bér (fizetés),
a tőke	„	a kamat.

A dolog természetében rejlik, hogy a kamat és a bér egyéni tényezők, melyeket a köz szempontjából igazságosan elbírálni nem lehet. A bért ki-ki tehetsége és szorgalma után kapja meg; ez teljesen helyén való, úgyszintén az is, hogy a tőkepénzes megkapja kamatját; valamint az is, hogy a tőke tulajdonosa egészen szabadon fektesse be tőkéjét bárminő vállalatba, miként a munkás is egészen szabadon választhat munkakört magának. A tőke, mint mozgó tőke, mely nincs földhöz kötve, sohasem lehet társadalomrontó tényező, bármit mondjanak is a kommunisták; épp így a magas bér sem baj a gazdasági életben, bárhogyan vélekedjenek is a mi merkantilistáink. Sőt ma és a jövőben is minden haladás és erősödés csak tőke és magas bér mellett lehetséges. Társadalmi bajaink oka nem a kapitalizmus, hanem a mammonizmus. Ennek a bajnak forrása pedig abban keresendő, hogy a gazdasági életnek első és legfőbb tényezője a talaj *Smith* és a manchesteri iskola óta, vagyis a fiziokratizmus értelmében épp oly egyéni tényezőként szerepel a közgazdaságban, mint akár a munka, akár

a tőke. Pedig *a talaj természettől fogva csak a közé lehet és csak a köz szempontjából ítélhető meg helyesen és igazságosan*. Ugyan ki adott nekünk termőföldet, ki adja az esőt hozzá; ki ültette be a hegyoldalakat erdőkkel, legelőkkel; ki fakaszlija a forrásokat, ad vizet a folyóknak, ércet a hegyeknek? Mi érdeme van mind ebben az embernek és főleg az egyesnek? A talaj természetében van, hogy csak egyszer van meg; nem szaporítható és termőképessége bizonyos határon túl nem fokozható, minélfogva bizonyos monopol-jogot ad annak, a ki bírja. Innen van, hogy míg intenzívebb munka és nagyobb tőke mellett az iparcikkek nemcsak sokszorozódnak és javulnak, hanem áraik egy bizonyos emelkedés után szükségképpen alászállanak, addig a föld és terményei több munka és tőke befektetésével nem olcsóbbak, hanem drágábbak lesznek. Innen van továbbá, hogy míg az iparnál és a kereskedelemnél nagyobb tőke, nagyobb és jobb munka egy és ugyanazon helyiségben csaknem geometriai haladványban növeli a cikkek számát és a forgalmat, addig a talajnál az intenzívebb művelés épp ellenkezőleg a talaj termőképességét csökkenti. A mezőgazdaság nem annyira technikai, mint inkább organikus termelés, és ebben gyökeredzik a *Marthus*-féle sokat vitatott, de alapjában igaz törvény: a föld csökkenő termelékenységének törvénye. Épp ezért a marxista szocializmus meg is törött nálunk épp úgy, mint másutt mindenütt a talajon és a rajta élő parasztságon. Ami az iparnál bekövetkezett: a kisipar pusztulása a gyáriparral szemben és a termelés összpontosulása egyes góc-pontokban: a trösztökben és kartelekben, ami a munkás helyzetét valóban kétségbeejtővé tette, az a mezőgazdaság terén éppen nem következett be: a latifundiumok a kisbirtokot éppen nem szívták fel, sőt a szabad versenyt ezek sokkal kevésbé sínylették meg, mint amazok.¹⁾

És mégis a mezőgazdaság épp oly válságos helyzetbe jutott a szabad verseny érájában, mint az ipar is, és mind a két bajnak közös forrása: a talaj áru jellege. A talaj természeténél fogva csak a köz érdekei szerint bírálható el. Következésképpen nem lehet az egyes embernek oly tulajdona, mint a bér, vagy a tőke; nem lehet adás-vevés tárgya, mint egy pár csizma, vagy egy arany óra. Összes szociális bajaink gyökere a talajjal való visszaélésben, vagyis abban a jogban van, melynél fogva kiki a haza szent földjével tetszése

¹⁾ Lásd ezt bővebben kifejtve Baross I. dr. cikkében. Értekezések a társadalmi tudományok köréből (1909.) 172.

szerint üzérkedhetik, eladhatja, megveheti, spekulálhat vele és kereshet rajta minden munka nélkül összetett kezekkel milliókat, ha a köznek, a társadalomnak, vagy egy vállalatnak szüksége van arra. Az államnak, a társadalomnak és egyeseknek is sokszor horribilis összegeket kell fizetniök egy ilyen lelketlen spekulánsnak, aki megszimatozván, hol lesz szüksége az államnak akár vasuthoz, akár kikötőhöz való földre, vagy hol van kilátás egy gyár fölállítására, siet ott mennél több földet összevásárolni, hogy azt azután tizszeresen, sőt még drágábban is adhassa el. A nagyvárosok nemzetrontó bérkaszárnnyái, a bányatelepek, a gyártelepek, a közutak mind ily drága telkeken épültek; nem csoda, hogy mindezek nyomában a drágaság mind szörnyűbb mérveket ölt. A gyáros a trösztök miatt drága szénnel drága telken dolgozván, kizsákmányolja a munkást, aki sztrájkolva mind több munkabért csikar ugyan ki, de előidézi az iparcikkek drágulását is. A béremelést a háztulajdonos házbéremeléssel zsákmányolja ki és a drágább iparcikkeket a földmives az élelmiszerek áremelésével kárpótolja. Késébeesetten sorakozik azután a hivatalnoksereg táborba esdekelve fizetésfelemelésért és drágasági pótlékért, hogy a könyöradományt azután a felcsigázott házbérre, az iparcikkek és élelmiszerek felsrófolt áaira elfizesse. És mind ennek oka nem a tőke általában, hanem csak a talajhoz kötött tőke, a talajjal való visszaélés. Sokszor hallani azt a teljesen téves felfogást, hogy a bérkaszárnnya-rendszer, a modern társadalomnak ezen szörnyű molohja, természetes következménye korunk nagyarányu gyáriparának és forgalmának. London azonban megcáfolja ezt a felfogást, bérkaszárnnyái üresen állanak, építővállalatai csóddal végződtek és a szélek olcsó telkein tovább épülnek az olcsó lakások.¹⁾ Ausztrália jövő fővárosa meg fogja mutatni, milyennek kell egy egészséges fővárosnak a nagyipar mellett is lennie. Midőn 1911-ben az öt gyarmat egy szövetségben egyesült, a főváros helyéül egy jelentéktelen 300 lakosból álló falura esett a választás. Hogy azonban minden talajspekulációnak eleve is útját állják és a lelketlen lakásuzsorának elejét vegyék, 10 mf.-nyi területet sajátítottak el a körüllevő földből, hogy azon olcsó és zónarendszerben (a szélek felé mind kisebbedő) elhelyezett házak épülhessenek, úgy hogy lehetőleg mindenkinek egészséges és megfelelő kerttel bíró családi háza legyen.²⁾ Németországban

1) Bodenreform 15. sz. 22. évf. 493.

2) Bodenreform 15. sz. 22. évf. 499.

Ulm városa annyi telekkel rendelkezik ma már, hogy ott mindenki olcsó amortizációval könnyen építhet magának lakást; a város csak egyet köt ki: hogy a tulajdonos senki másnak, csak a városnak adja el ismét a házat. Spekulációról e városban szó sem lehet.

A Bodenreform azzal, hogy a talajt az egyéni spekuláció körzetéből kivonja és csak a társadalom szempontjainak veti alá, oda hat, hogy a föld a rajta és a benne levő természetes kincsekkel az állam, illetőleg a község tulajdonába menjen át, hogy azután az állam, vagy a község a köz javára értékesíthesse őket. A társadalomnak szervezkednie kell, lehetőleg sok telket kell vásárolnia részint lakások, részint gyárak építésére; főleg a szénbányákat kell megvennie, hogy így mindig résen legyen és a talajspekulációt mindenütt megelőzze. Az így megvásárolt telkeken azután olcsó amortizáció mellett emeljen lakói számára megfelelő család lakásokat, melyek az illető család tulajdonát képezik, azzal a kikötéssel azonban, hogy a tulajdonosok velük ne üzérkedhessenek. Mindezeket kiegészíti a progresszív jövedelmi adó, mely a vagyonosabb embert jobban terheli, mint a szegény embert.

Ily gazdálkodás mellett módjában lesz az államnak és a községnek az iskola és a kultura igényeit is teljes mértékben felkarolni. Ha a köz csak azokat a milliákat foglalhatná le, melyeket egyesek agyafurt spekulációkkal minden érdem és munka nélkül tesznek zsebre, úgy hogy még az adót is csak az utolsó minőségűnek vett krumpliföld után és nem a milliókra menő jövedelem után fizetik, akkor ez magában véve is óriási nyereség volna a kultura javára. Hol van még a nagy nyereség, ha az állam a szénbányákat is megvenné és a trösztök lelketlen spekulációjának útját szegné? Mikor 1907-ben a rhein-westfáliai kőszén szindikátus a kőszén árát 10 tonna után 12 márkával emelte föl, senkinek semmi szava sem volt ellene, annyira természetesnek tartja a laissez-faire embere a spekulációt, pedig ez az áremelés 150 millió márka privát adót rótt rá a német fogyasztóközönségre. És ha ezt az adót az állam az iskola és a kultura nevében vetette volna ki, mily borzasztó támadás érte volna az államot „az alattvalók kizsárolása” címén: oly messze áll ez a laissez-faire társadalom attól, hogy a köznek áldozatot hozzon.

Nincs tévesebb és végzetesebb felfogás, bármily általános is, mint az, amely az iskola és a kultura áldozatait a hadügyi kiadások rovására követeli. Eltekintve attól, hogy a hadsereg főleg napjainkban az iparnak első rendű fogyasztója és egyuttal nép-

nevelési intézmény is, a hadsereg az állam fentartója, biztosítója a békés munkának és mint ilyen létfeltétele az iskolának és a kulturának is. A hadsereg ezen fontosságából következik, hogy vagy teljesen felszerelt és olyan, ha nem jobb, mint a többi nemzetek hadserege: vagy különben teljesen hiábavaló céltalan nyüg. Nem a hadsereg, a militarizmus a modern állam molohja, mint közönségesen hiszik, hanem az a mammonizmus, mely a talajspekulációból táplálkozik. Nem a hadi kiadások rovására kell kulturát csinálni, hanem külön forrásokat kell a kultura számára megnyitni, amihez nem kell más, mint igazságos és természetes államháztartás. Midőn 1893-ban Németországban a hadi költségeknek 55 millió márkával való fölemeléséről volt szó, még ebben a parexcellence katonai államban is oly feljajdulás tört ki, mintha az állam tönkretűnéséről lett volna szó, pedig ha meggondoljuk, hogy ebben az államban 800 millió hadi kiadás mellett az alkohol és a nikotin évi 2500 millió márkát emésztenek fel, akkor éppen csak 100 szivar helyett 98-nak és 100 pohár sör helyett csak 98-nak kellett volna fogynia, hogy az 55 millió márka a hadseregnek jusson. Ezzel ugyan nem azt mondom, hogy a német nemzet általános jólétben uszik, hanem hogy egyenlőtlen vagyoneelosztás mellett is rendelkezik oly vagyonnal, hogy igazságos adó mellett még jóval nagyobb terheket is megbirjon minden megterhelhetés nélkül.¹⁾

A mai viszonyok közt a tanító hiába kopogtat a község és az állam ajtaján, zárt ajtókat talál mindenütt. Iskoláink nincsenek kellőképen felszerelve; iskolaépületeink szűkek, alkalmatlan helyen épültek; játéktereink nincsenek, vagy alkalmatlanok; tornatermeink többet ártanak a tudónek, mint használnak az izmoknak. Berlinben 10,000 lakosra 57 m² játszóter esik, hol van még ettől is a mi fővárosunk és többi városaink is? Pedagógus előtt nem kell ennek káros következményeit tovább fejtegetni. Ha a háziorvos egy városi gyermeknek mozgást rendel el a szabad természetben, teljes lehetlenséget ír elő. Pedig az amerikaiak jól mondják, hogy a játéketert nem ismerő gyermek munkakerülő gyermekek apja leend.

A városi gyermekek legtöbbször azt sem tudja, mi a szülőház, a családi tűzhely; legtöbb gyermek ma már azt sem tudja, mely házban született; és ha tudja is, semmi szeretet sem fűzi hozzá. Egy ilyen gyermeknek hiába beszélünk hazaszeretetről, az egyszerűen ismeretlen fogalom marad mindíg előtte, mert aki ezt át-

¹⁾ Otto Ammon: Die Gesellschaftsordnung u. i. natürl. Grundlagen. (1900) 163.

érezni nem tudja, annak hiába beszélünk róla. Mennyi az olyan családok száma, melyek nyomorult pincelakásokban vagy fűtetlen helyiségekben tengetik napjaikat nemcsak a haza földjétől, hanem annak szabad levegőjétől is megfosztva? Ily viszonyok között a népiskola teljesen hiábavaló munkát végez; a tanító minden szavának vissza kell verődnie a gyermeki otthon nyomorúságának és erköcs-telenségének rideg szikláján. És valóban nálunk Magyarországon látjuk is, hogy népnevelésünk örvendetes fejlődése dacára az amerikai kivándorlás egyre aggasztóbb mérveket ölt. Hiába, mégis nagy igazság van abban a régi mondásban: ubi bene, ibi patria. A hazaszeretetet nem elég csak „tanítani”, annak a társadalom életében reális alapot kell teremtenünk. Le kell mondanunk arról a régen lejárt elvről, hogy iskolával és oktatással csináljunk társadalmat. Az iskola nem csinálhat, csak konzerválhat társadalmat, azt is csak akkor, ha a társadalommal összhangban van.

De milyen sors várhat az olyan társadalmakra, melyeknek városai ma már rohamosan szívják magukba a falu népét, hogy azután a műhelyek porában és bérkaszárnnyák nyomott levegőjében fölemésszék őket? Ez oly mérvű negatív kiválasztás, mely előbb-utóbb tönkre fogja tenni az egész társadalmat. Hogy pedig ez a bérkaszárnnya-rendszer nem a nagy iparral áll arányban, arra felvilágosításul szolgálhat a következő néhány statisztikai adat:

Londonban	7'6
Liverpoolban	5'7
Birminghamban	4'8
Brüsszelben	9
Lüttichben	7'8
Antwerpenben	7

Ellenben:

Berlinben	77'5
Breslauban	64'7
Charlottenburgban	52

lakás esik egy házra.¹⁾

Ily viszonyok között nagyon is érthető, hogy pl. Berlinben 100 katonaköteles közül 81 teljesen alkalmatlan katonai szolgálatra; érthető továbbá a beteg tanulók és a kiskorú bűnösök horribilis száma. Itt hiábavaló minden szóbeszéd, minden pedagó-

¹⁾ A. Damaschke: Schule und Bodenreform 11.

gizálás; itt csak a baj gyökeres orvoslása segíthet. Itt hiába akarunk nemzeti nevelést és nemzeti kulturát; az az ember, akinek nincs gyökere a haza földjében, akinek még a haza jó levegőjéből sem jut ki semmi, nem fogja e hazát soha igazán magáénak vallani, sem érte áldozatot hozni; hanem olyan lesz, mint Roma plebse, mely mindenét csak annak áldozta fel, aki neki többet fizetett. És a Bodenreform éppen azért küzd, hogy egyrészt megakadályozzon minden visszaélést a haza szent földjével, másrészt lehetővé tegye, hogy a haza minden fia gyökeret verjen a haza földjében; részt kapjon a haza földjéből, a nap üde fénysugarából és a tiszta levegőből és ezeknek birtokában a haza igaz fiának érezhesse magát.

Éppen ez adja meg a Bodenreform nagy világtörténeti jelentőségét. Az egész világtörténet az ember és a talaj viszonyából táplálkozik és a nemzetek sorsa mindig azon fordult meg, mily viszonyban volt a haza talaja a haza fiaival. Ha szoros volt közöttük a viszony, nagy volt a nemzet, erősödött és művelődött; ha ellenben a haza talaja lelketlen spekuláció révén megszűnt a nemzet tulajdona lenni, romlás és pusztulás következett nyomában.

Izráelt naggyá tette régi talajjoga, mely minden családnak egy tűzhelyt és egy darab földet biztosított, melyet nem lehetett örökre elidegeníteni, mert minden 50-dik évben, az u. n. örömvében régi tulajdonosára szállt vissza. „A földet — mondja *Mózes* — ne adjátok el örökre, mert az az enyém és ti emberek csak bérlők és idegenek vagytok előttem.“ (Móz. 3, 25.) Mennyi igazsággal lehetne a mi városainkban is *Ézsaiás* proféta szavaival fölkiáltanunk: „Jaj nektek, akik házat házhoz, szántóföldet szántóföldhöz vontok!“ (5, 8.)

Lykurgos és Solon reformjai szintén ilyen talajreformációt céloztak és ki ne tudná, mily szomorúan sýnylették meg a hellének Agis és Kleomenes alatt a talajspekuláció szörnyű következményeit?

Hát a Grachusok nem azt akarták-e, amit a mai Bodenreform akar? Az ager publicusból mindenkinek 30—30 elidegeníthetetlen holdat akartak juttatni, hogy minden római polgár valóban gyökeret verjen a haza szent földjében. Tervüket vérbe fojtották a nagyok, de az idősebbik Plinius méltán felkiálthatott: Latifundiumok teszik tönkre Itáliát!

És a germán hűbériség korában nem a Markgenossenschaft-e volt-e a föld? Sőt még a háztelket is elvesztette az a vazallus, aki azt a szükséges épületekkel beépíteni nem tudta. A városok földje mindenütt örökberletbe volt adva. Nem csoda, ha ily viszonyok

között a német ember a nyomor netovábbját a földnélküliségben látta és Elend (ohne Land) szóval fejezte ki. Ily viszonyok közt érthető, ha a XIV. század végén Szászországban egy iparos hetibéréből 3 birkát és egy pár cipőt vehetett; vagy ha a segédek a kereset harmadát, sőt felét is kapták a mestertől és a szász hercegek szükségesnek tarthatták intézkedni, hogy a legények a mestertől „csak” négy tál ételt kérhessenek ebédre.¹⁾

Bámulva állunk — mondja Damaschke — ma a középkor hatalmas dómjai és városházai előtt, melyeket csak oly nemzedék emelhetett, melynek az otthonról és a hazáról más fogalma volt, mint nekünk. És ha arról panaszkodunk, hogy korunkban nincs már érzék sem a vallás, sem a művészetek, sem általában a magasabb transzcendentális dolgok iránt, legyünk meggyőződve, hogy ennek a végzetessé válható materializmusnak végső oka mégis csak az, hogy a mai embernek nincs tűzhelye, nincs otthona többé. Vannak háztulajdonosok, de nincs otthonuk, mert minden gondolatuk, miként tudnák tűzhelyüket jobban eladni. És minthogy ez a spekulatív szellem már a falut is megmérgezte, azért vannak ugyan szép takaros községeink, de nincs már többé falu, nincs népipar és népköltészet többé, pedig ezek a tulajdonképpeni nemzetfenntartó tényezők és nem a gazda teletömött erszényei.

És ha azt látjuk, hogy a Bodenreform elvei az új korban is legtovább Poroszországban voltak érvényben, ahol a nagy választó, a „káplár- király” és még Nagy Frigyes is a legszigorubban távoltartottak minden talajspekulációt, akkor megérthetjük, mért kellett épp Poroszországnak a németiség egyesítését keresztülvinnie és megértjük főleg azt, mért kellett a porosz katonának fél Európával szemben is győznie a hétéves háboruban.

De jött a szabadság kora és „a szabad verseny” kozmopolita tana, portékává degradálta a haza szent földjét is és előállott az a visszás állapot, hogy lelketlen talajspekulációk következtében olyan emberek is, kiknek ősei vérrel öntözték a haza földjét, rabjává lettek idegenből jött lelketlen uzsorásoknak és háztűzhely nélkül barangolnak a messze idegenben. Ez Magyarországra nézve még nagyobb csapás, mint bármely más országra nézve, mert a magyar faj sokkalta kevertebb u. n. szociológiai faj, mint bármely más faja Európának; miért is a magyar sokkal könnyebben idegenedik is el idegenek között, mint a francia, angol

1) A. Damaschke: Schule und Bodenreform, 5.

vagy a német. És a Szózat lánglelkű költője valóban nagy szociológiai igazságot mond, midőn a magyarnak felkiált: Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell! A magyar hazafiság valóban helyhez kötött; a haza rögéhez kötött hazafiság, miért is a Bodenreform sokkal nagyobb jelentőségű Magyarországra nézve, mint bármely más országra nézve.

E liberális irány mammonizmusa ellen épp úgy, mint a kommunizmus és anarchizmus ellen lép fel az amerikai nagy szociológus *Henry George* a nyomorról írt korszakalkotó művével, mely a mai Bodenreformra az első impulzust gyakorolta.¹⁾ Pedagógus szemében elég megemlíteni *Pestalozzi* és *Diesterweg* nevét, kik már ebben az irányban sürgettek reformokat; elég továbbá a mai reformátorok sorában egy *Muthesius* és egy *Rein* nevét fölemlíteni és kiemelni, hogy épp az utóbbi írta meg a Bodenreform etikáját.²⁾

(Baja.)

Dr. Fankulov Borisszláv.

Népiskolai tanítók egyetemekre bocsátása Németországban.

A Német birodalom egyes államai, Szászország példáját követve, sorra megnyitják egyetemeiket elemi iskolákra képesített tanítóik előtt. Eddigelé Szászország, Bajorország, Württemberg, a Szász nagyhercegségek, Hessen nagyhercegség, Oldenburg nagyhercegség s (1912-től) Anhalt nagyhercegség tették lehetővé népiskolai tanítóiknak azt, hogy tanulmányaikat egyetemeik bölcsészeti fakultásain rendes hallgatókként továbbfolytathassák anélkül, hogy előbb gimnáziumi vagy reáliskolai érettségi vizsgálatot kellene tenniök.

Régen hangoztatott kívánságuk teljesedését látják a német tanítók államaiknak ezen intézkedéseiben. Sokszor felmerült ez a kívánság minálunk is azokban a tanítógyűlési határozatokban, amelyek a népiskolai tanítói oklevélnek egyetemi tanulmányokra joga-

¹⁾ H. George: Fortschritt und Armut.

²⁾ Prof. Dr. W. Rein: Ethik u. Volkswirtschaft. Ide vonatkozó művek még: A. Damaschke: Die Bodenreform; Geschichte der Nationalökonomie; Schule und Bodenreform; A. Pestalozzi u. Diesterweg; Alkohol u. Volksschule; Volkstümliche Redekunst. S. W. Fresenius: Staatsbürgerliche Erziehung u. Bodenreform. B. Otto: Wie ich meinen Kindern von der Bodenreform erzähle.

sító erővel való felruházását sürgetik. Meg kell állapítanunk azonban azt, hogy a német államok említett intézkedései korántsem olyan nagyjelentőségűek, amilyeneknek első pillantásra látszanak s egyáltalában nem azt a kívánságot valósítják meg — vagy legalább is nem egészen azt, — amit a magyar tanítógyűlések határozatai kifejezésre juttatnak.

A német államoknak a tanítókra vonatkozó intézkedései nem jelentik a tanítói oklevélnek s a főgimnáziumi és főreáliskolai érettségi bizonyítványnak egyetemi tanulmányokra jogosítás szempontjából való egyenlő értékelését. Nem azt mondják ki, hogy a népiskolai tanítói oklevél általában, minden megszorítás nélkül egyetemi tanulmányokra jogosít, hanem csak azt, hogy az Ia., Ib. s kivételesen a IIa. osztályzatú tanítói képesítéssel bírók, hogyha még ezenfelül az illetékes tanügyi hatóság részéről erre méltóknak találtnak, a leipzig, jénai, tübingai, giesseni, göttingai és erlangeni egyetemeken s csakis ezeknek filozófiai-pedagógiai fakultásain 4—6 féléven át tovább folytathatják tanulmányaikat abból a célból, hogy ott a filozófiából, pedagógiából s valamely szaktudományból vizsgálatot téve: hazájukban tanítóképzői, preparandiai, felsőbb leányiskolai, alreáliskolai tanítói, úgyszintén népiskolai tanfelügyelői állásokat tölthessenek be.

Voltafépen arról van tehát csak szó, hogy a kiválóbb népiskolai tanítóknak egyetemekre bocsátásával az illető német államocskák módot kerestek és találtak is arra, hogy kevésszámú tanítóképzőik s egyetemi képesítéshez nem kötött más pedagógiai állásaik betöltésére alkalmas egyének kiképzését aránylag olcsó szerrel biztosítsák a maguk számára anélkül, hogy e célra külön képzőintézeteket kellene fenntartaniok. Más európai államok s a Német birodalomban is Poroszország úgy oldották meg ezt a kérdést, hogy részint külön intézeteket létesítettek polgári iskolai s tanítóképző-intézeti tanítók s tanárok kiképzésére, részint pedig állandó tanfolyamokat tartanak fenn ilyen célra.

Hogy melyik a helyesebb eljárás: afölött természetesen sokat lehet vitatkozni s eleget vitatkozni is ezen úgy Németországban, mint másutt széles e világon. Poroszország például, amelynek nagyobb a területe, mint az összes többi német államocskáké együttvéve, egyáltalában nem is gondol arra, hogy megnyissa egyetemeit a népiskolai tanítók előtt. A poroszok sok kísérletezés után abban állapodtak meg, hogy külön álló 2—2 éves állandó tanfolyamokat szerveznek ama kiválóbb népiskolai tanítók számára, akiket felsőbb

hatóságai méltóknak találják arra, hogy tanítóképzői, polgári iskolai, preparandiai tanítói, tanfelügyelői állások betöltésére kiképeztessenek. Ilyen 2—2 éves tanfolyam van eddig Berlinben és Posenben, a jövő évben a rajnai tartományok részére is szerveznek egy ilyen kétéves tanfolyamot.

Azok a föltételek, amelyek mellett a fentemlített német államokban a népiskolai tanítók egyetemi tanulmányokra jogosíthatnak, a következők:

1. *Szászországban*: a) a második (tanítóvá választhatóságra jogosító) képesítő-vizsgálaton az összes szaktudományokból az I. (kitűnő) osztályzat elnyerése; b) akik csak Ib. osztályzatot kaptak, azok csak a vizsgáló-bizottság külön megokolt ajánlatára s csak nagyon kivételes esetben a közoktatásügyi miniszter külön engedélyével iratkozhatnak be a leipzig egyetemre; c) szükséges még továbbá, hogy a helyi tanfelügyelő által kiállított s a kerületi tanfelügyelőtől láttamozott bizonyítványt is felmutasson a népiskolai tanító arról, hogy méltónak bizonyult szolgálatában a továbbkiképzetésre.

2. *A Szász nagyhercegségekben*: az első s a második képesítő-vizsgálaton az összes tantárgyakból a I. (kitűnő) osztályzat s a kerületi tanfelügyelő jóálló ajánlása.

3. *Hessen és Oldenburg nagyhercegségeiben*: az első s a második képesítő-vizsgálaton kitűnő vagy jeles osztályzat, a gyakorlati szolgálatban való beválás és az ország iskoláiban való legalább 3 éves eredményes működés.

4. *Bajorországban*: egyetemi tanulmányokra csak azok az elemi iskolákra képesített tanítók és tanítónők bocsáthatók, akik képesítésük megszerzése után valamely tanító(nő)képzőben nyertek alkalmazást és ott sikerrel működtek.

5. *Württemberg királyságban*: a népiskolai tanítóságra képesítő első vizsga után a tanítóvá választhatásra képesítő második vizsgálatnak, avagy a két osztályu latin, avagy reáliskolákra képesítő vizsgálatnak legalább IIa. osztályzattal való letevése. Kivételesen egyetemre bocsáthatók a IIb. osztályzatú, második képesítést szerzett tanítók is.

6. *Anhalt nagyhercegségben*: a württembergi föltételek érvényesek, úgyszintén a szászországiak is; de azzal a megszorítással, hogy az illető tanítónak az anhalti iskolákban teljesített sikeres működést is bizonyítania kell s ha netalán az egyetemi tanulmányoknak Tübingában vagy Leipzigben való befejezése után nem

állana hazája szolgálatába, akkor a tanítóképzőben élvezett államsegélyét vissza kell térítenie Anhalt nagyhercegségnek.

Érdekes, hogy egyetemi tanulmányok folytathatására a Szász nagyhercegségekben s Hessenben szabadságoltatnak a tanítók, Württembergben azonban le kell mondaniok tanítói állásukról, a többi említett államok pedig nem intézkedtek erre vonatkozólag.

Szászországban és Bajorországban úgy a tanítókra, valamint a tanítónőkre is kiterjesztetett az egyetemi tanulmányokra való jogosítás, a többi államokban csak a férfitanítókra.

Érdekes végül az is, hogy a tanítói képesítéssel egyetemre beiratkozók immatrikulációja sehol sem azonos formájú a rendes hallgatóékkal. Szászországban és Hessenben pl. pedagógiát hallgatók (Studierende der Pädagogik) néven anyakönyveltetnek, Württembergben rendkívüli hallgatókul jegyeztetnek be, Jénában pedig csak egy évre szóló, u. n. kis matrikula alapján látogathatják az egyetem bölcsészeti karának előadásait, s mindenütt csakis ezeket.

Az egyetemekre bocsátott elemi iskolai tanítóknak Szászországban legalább 6 féléven át kell tanulniok s akkor tehetnek csak vizsgálatot, így van ez a Szász nagyhercegségekben, Anhaltban is. Hessenben, Oldenburgban s Württembergben legalább 5 félévi tanulásra köteleztettek, Bajorországban pedig csak 4 félévre.

Tanulmányaik kiszabott idejének letelte után mindenütt az illető egyetemen rendszerint az egyetem tanáraiból s a miniszterium által kinevezett más tanügyi pályán működő kiválóbb férfiakból alakított külön bizottság előtt kell vizsgálatot tenniök az egyetemre bocsátott tanítóknak, akik rendszerint tanítóképzői tanítói, felsőbb leányiskolai, alreáliskolai s kerületi tanfelügyelői állásokra neveztetnek ki a vizsgálatuk alapján.

—y—l.

A népiskola és népoktatásügy állapota Olaszországban.

Az olasz közoktatásügyi minisztérium nemrég hatalmas munkát adott ki.¹⁾ Ez a munka behatóan és statisztikai alapon tárgyalja a népoktatásügyet általánosságban, de különösen annak 1907/8-ik évi állapotát; szerzője *dr. Corradini* Camillo, a közoktatásügyi minisztériumnak népoktatásügyi osztályfőnöke. Ennek a közleménynek legfontosabb adatai és eredményei szűk keretek közé foglalva a következők.

A nyilvános iskolák száma. 1908. január 1-én volt 63618 nyilvános iskola, amelyekben az igazgatókon és szaktanítókon kívül 60,323 tanerő működött. Összehasonlítva ezzel az 1871/72. évi (33,556 iskolával) és az 1901/2. évi (53,259 iskolával) állapotot, kitűnik, hogy a szaporulat a lefolyt 8 évben kereken 10,000-et tesz, ami évenként és átlag 1300 iskolának felel meg; holott az ezt megelőző 30 esztendőben az évi szaporulat átlag csak 650 iskolával állapítható meg. Az 1908. évnek 63,618 iskolája közül volt 59,221 kötelező és 4937 fakultatív; az előbbieket közül 24,607 városi iskola, 33,030 falusi iskola és 1524 osztatlan iskola.

Arra a kérdésre, vajon a létező iskolák elégségesek-e, akként felel Dr. Corradini, hogy vizsgálat alá veszi az iskolákat elhelyezésük, a népesség száma, az analfabeták és az iskolakötelesek szempontjából.

Területi megosztás tekintetében átlag 2·21 iskola jut 10—10 km²-re, emellett azonban területileg nagy eltérések is mutatkoznak. Így Lombardiára átlag 4·22 iskola jut, Szardiniára csak 0·57; sőt magának Lombardiának környékén Milano vidéke 10·19, Sondrisé csak 1·33 iskolát vall magáénak 10 km²-nkint. Ezek a földrajzi különbségek szorosan összefüggenek az illető vidéknek népességi számaival. Ebben a tekintetben az egész országban 10,000 lakosra jutna kereken 2 iskola (pontosan 1·95). Elméletben majdnem kielégítőnek lehetne nevezni ezt az arányt, mivel 1000 lakosra rendszerint 130, 6—12 éves gyermek jut. Mindazonáltal tekintetbe kell venni azt, hogy nemcsak a 60 fővel bíró osztálylétszám vétetett

¹⁾ A hivatalos közlemény teljes címe: Ministero della pubblica istruzione Direzione generale dell'istruzione primaria e popolare. *L'Istruzione primaria e popolare in Italia* con speciale riguardo all'anno scolastico 1907—1908. Roma 1910. Volume I—III. (789 + 924 + 621 oldal, in folio) számos táblázattal, rajzzal és ábrával.

nagyon is magasnak, hanem hogy az iskolák száma és az iskolalátogatók közti arány sem ugyanaz mindig és mindenütt. A munka szerzője e tekintetben nagyon lényeges különbségekre bukkant rá.

Az analfabétákra vonatkozólag a legutóbbi, 1901/2. évi statisztika kimutatta, hogy azok átlaga $48\frac{5}{10}\%$ -ra rug. A különbözet itt a piemonti $17\frac{7}{10}\%$ és a kalábriai $78\frac{7}{10}\%$ -os aránya közt váltakozik. Az időközben létesített számos iskola azonban ezt a szembeszökő aránytalanságot lényegesen megjavította. Ami a kötelező iskolalátogatást illeti, az 1907/8-ik évben azok száma valamivel 3 millió fölül volt, 4 millió iskolakötelessel szemben. Hogy ennek a milliúnak szükségletét¹⁾ ki lehessen elégíteni, a jelenlegi népiskolák létszámát egyharmadával meg kellene tetézni. Új iskolák létesítésének szükségessége különösen a déli vidékeken és a szigeteken mutatkozik.

Magániskolák. Dr. Corradini a maga jelentésében két különös iskolafajt említ; a kizárólagos falusi iskolákat (16.000), melyeket szervezetükre való tekintettel pedagógiai abszurdumoknak minősít; és az erkölcsi testületek fenntartotta iskolákat, melyeknél sokféle jogi visszasság tapasztalható, s így beható rendezésre szorulnak. Magániskola volt 1907/8-ban összesen 3504 és pedig 745 fiú, 1951 leány és 808 vegyes iskola. Tanerőik száma 8000, a tanulóké 148.000. Ezek az iskolák is egyenlőtlenül oszlanak meg az országban. Ezeket az adatokat összehasonlítva az 1901/2-ik évekkel, megállapítja az előadó, hogy ezek a magániskolák nincsenek hatással a népiskolai oktatás állapotára, sőt, hogy a mozdulatlanság és hanyatlás állapotában leledzenek.

Népszerű tanfolyamok. Ezek tulajdonképen az V. és VI. osztályra szorítkoznak, és külön fejezetben tárgyaltnak. Életbe léptek az 1904. évi törvény alapján, mely a népiskolák kettős feladatát első ízben ekként határozza meg: 1. Előkészíteni a tanulókat tanulmányaiknak magasabb iskolában való folytatására; 2. A néprétegeknek elégséges művelődést nyújtani. Ez a megkülönböztetés nem csupán az évfolyamoknak számában fejeződik ki, hanem a tantervekben is. Az 1156 községben elhelyezett népszerű tanfolyamok 1906-ig csupán csak a csendes létnek örvendettek; azóta azonban a felső hatóságnak energikus közbelépése folytán jelentékenyen

¹⁾ Kérdésesnek tetszik, vajjon csupán csak szükségletről van-e szó. Más országok analog példája alapján alig tévedhetünk, ha emellett a már létező iskolákkal szemben is tapasztalható bizonyos fokú nemtörődömséget és hanyagságot feltételezünk.

kifejlődtek. 1907/8-ban már körülbelül 310 önálló VI. osztály, és 1136 egyesített V—VI. osztály volt; 1909. jan. 1-én pedig már 5067 osztály 93,308 tanulóval. A jelentés kimerítően tárgyalja ezen népszerű tanfolyamok szervezetét, célját, tartalmát és módszerét; számukra a következő szempontok az irányt jelzők: 1. A népiskola kiegészítéseképpen legtágabb értelemben figyelembe kell venniök a mezőgazdasági foglalkozást; 2. Jelleg és módszer tekintetében egyezniök kell a népiskolákkal

Esti- és ünnepnap i iskolák. Ezeknek az iskoláknak céljuk, hogy a közönséges népiskola hatását mélyítsék és tartósabbá tegyék, másrészt — különösen némely vidéken, — hogy a felnőttek között az analfabéták számát csökkentsék. Két fajtájuk van: a régi típusból van 3500, az újabbból (az 1904. évi jul. 4-iki és 1906. évi jul. 15-iki törvény) körülbelül 5000 különösen az ország déli részében. Dr. Corradini véleménye szerint azonban ezen iskolák eredményei jelentéktelenek, annyira, hogy az ő becslése szerint az írás-olvasás tanítása csak a hadseregbeli ezrediskolákban jut érvényre; ezeknek szervezetét közli és terjesztésüket figyelembe ajánlja.

A tanulók. A jelentés szerint az 1907/8-ik évben 3.950,000 iskolaköteles volt, holott a tényleg beírottak száma csupán 3.000,000-ra, a sikeresen végzettké pedig 1.596,000-re rugott. Ezek az adatok annak a számos oknak a felkutatására vezetnek, amelyek a kötelező iskolalátogatásról szóló törvény hatását csökkentik s következményeiben különösen délen és a szigeteken az iskolakerülők számát ijesztően növelik. Itt a tankötelesek átlagos iskolalátogatása 53⁰/₀-ra rug; némely vidéken azonban 40⁰/₀-ra esik, egyes községben még 10⁰/₀-ra is süllyed. A tanítás eredményét illetőleg azt olvashatni ki a jelentésből, hogy az 1902-ik évben az alsóbb osztályokban (I—IV) 51·86⁰/₀, a felsőbbekben 61·60⁰/₀ felelt meg, míg 1907/8-ban a megfelelő százalékszámok 52·22⁰/₀ és 65·68⁰/₀ voltak, ami különösen a felsőbb osztályokra nézve lényeges javulást jelent.

A tanerők. A közoktatásügyi hatóságnak minősítése szerint az 1907/8-ban működő 60.323 tanerő közül 6590 jelesül, 23,704 jónak, 17,547 elégségesnek, 9714 közepesnek és 768 elégtelennek minősített. A jelentés behatóan foglalkozik a tanítók képzettségi fokával és pedagógiai-didaktikai arravalóságával és pedig általánosságban éppen úgy, mint az egyes szakok tekintetében. Általában a fiatal tanítók képzettségi foka sokkal magasabb, mint az idősebbeké; mindamellett az előbbieket hibái, melyeket a szerző letárgyal

és a tanítóképzőknek tulajdonít, sokkal gyakoribbak. A tanerők jellemeiről és kötelességtudásáról szóló kimutatások nagyon örvedeteseek.

Az iskolaépületek. Ezen tárgy fontosságának beható ismeretése után leszegeződik a legujabb statisztika alapján az a tény, hogy az épületek ki nem elégítő állapotban vannak. 60,000 tanhelyiség közül csupán 21,000 minősíthető kielégítőnek. Hogy e tekintetben változás történjék, rendkívüli intézkedésekre volna szükség, ami jelentékeny pénzbeli áldozatokat követelne. A közoktatásügyi hatóság mélyre nyúló tevékenységének jellemzéséből kitűnik, hogy az négy törvényes felhatalmazás alapján (1878. jul. 18., 1888. jul. 8., 1900. jul. 15., 1906. jul. 15.) 1908. januárjáig 70 milliónyi összeget költött iskolai épületekre. Ez a magában véve tekintélyes beruházás azonban még korántsem elég, mert az csak részletekben, 30 évnek leforgása alatt adódott ki. Egészen külön, gazdagon illusztrált fejezet ismertet meg bennünket azokkal az intézkedésekkel, melyeket a miniszterium az iskolai épületek és azok helyiségeinek technikai, hygienikus és pedagógiai érdekében megvalósított.

Az iskolák segélyezése és kiegészítő szervei. E célra a községek 1909-ben 3.695,000 lírányi összeget áldoztak, ami első sorban az 1904-ik évi jul. 8-iki törvénynek következménye, mely első ízben szabályozza törvényesen az iskolajáradékot. A népoktatásügy többi ágazatára áttérve, a jelentés különösen a népkönyvtárak hanyatlását állapítja meg, de azért remélhető, hogy az e célra a legfontosabb időben életbe léptetett egyesítések hamarosan újabb fellendülést fognak eszközölni. A népoktatás ezen kiegészítő berendezését illetőleg dr. Corradini következőleg nyilatkozik: Nem minden támadás és nehézség nélkül jutottunk oda, hogy ez az esedékes segélyezés a rendszeres iskolajáradéknak nélkülözhetetlen szükségességének tekintessék; a pénzbeli eszközök azonban ezen számos éssokoldalú szükségletnek kielégítésére még mindig nagyon szerények. Hogy ez a hatalmas terület kellően támogatható és karban tartható legyen, még jelentékeny áldozatok az állam és községek részéről sem volnának kielégítőek. Ez megköveteli a racionális és életképes szervezésnek közreműködését, amely a társadalomban gyökerezik, s mely a maga hatását megfelelő eszközökkel biztosítja. Ilyen nyilvános, jogi intézmény volna a *patronage*, amely a törvény értelmében és általa hat. A jelentés ennek a tárgynak kimerítő ismertetést szentel.

Az iskolaköteles kort megelőző intézkedések. Egy tudományos

alapon nyugvó kritikai beható tanulmány az ovodákról és menházakról, azok jelenlegi állapotáról és azokról az eredménytelen törekvésekről, melyek azokat egységesen szervezni óhajtják, azt állapítja meg, hogy ezeknek a — jelenlegi és célzatilag a jótékonyság területére tartozó, de a többi nevelési intézményekkel bizonytalanul összesített — berendezéseknek kevésbé kielégítő állapota lényegileg oda vezethető vissza, hogy még hiányzik egy mélyre nyúló külön törvény és hogy a régies adminisztráció még mindig gátlólag áll útjában. Dr. Corradini írja: Ha majd a gyermekmenhelyet a maga különös voltának és céljának kialakulása alapján nem tekintik többé jótéteményi intézetnek, hanem nevelő intézménynek, ahol a jótékonyság is tudatára ébred annak, hogy szerepe a legszélesebb körben is csak eszköz a célhoz, ahol a patronaget mint szervet kell majd megteremteni minél nagyobb adminisztráló és technikai önkormányzattal, akkor majd el kell ismerni, hogy a menhelyek vezetésére és felügyeletére első sorban a közoktatásügyi minisztérium van hivatva. — Az ovodák, menhelyek és napközi otthonok száma az 1907/8. évben 4967 volt, ami az 1901. évi statisztikai számadatokkal szemben 1500-nyi többletet mutat. Azoknak a statisztikai adatoknak a közlése után, melyek ezen intézetek személyzetére, azok működésére és fentartására, — amelyből az állam is kiveszi a maga részét, — vonatkoznak, megállapítja a jelentés, hogy ezek az intézetek nemcsak a hozzáértő vezetést nélkülözik, hanem, hogy pedagógiai működésük is rendezésre szorul. Ezzel együtt a közoktatásügyi hatóság részéről az egységességre és tárgyi elmélyülésre törekvő eljárás van a közeli jövőre kilátásba helyezve.

A népiskola és népoktatás költségei. Minden állam kulturájának ez a rohamosan szökő tétele kimerítő és alapos méltatást nyer a hatalmas jelentés utolsó részében. Ebben analitikai sorát nyerjük azoknak a fokonzint növekvő áldozatoknak, melyeket az olasz állam az 1859-ik évtől az 1906-ikiig az 1886., 1904. és 1906-ik évi törvényes intézkedésekből kifolyólag a népiskolaügy érdekében hozott. Csak néhányat a legfontosabb s legjellemzőbb adatokból. A tanerők illetményeihez az állam a folyó 1910—11-ik iskolai évre 19.164,060 lírával járul hozzá, míg ugyanez a tétel az 1904—5-iki évben 4.527,865 lírát tett ki. A népiskolára és népoktatásra fordított állami kiadások összege 1903—4-ben 5.716,171 líra, 1910—11-ben 26.791,116 líra, ami 8 évi időközben 21 milliónyi többletet mutat. De még ezek az állandóan és tetemesen emelt állami hozzájárulások

sem tudták a népiskolai hatóságok erősen községi jellegét tompítani, mert a fentartási összegek legnagyobb részét még mindig a községek viselik. Ezeknek 1909. évi költségelőirányzatából kitűnik, hogy a népiskolák és népoktatás akkori költségei a 136 milliót meghaladták, amiből — leszámítva az államnyújtotta 14.700.000 lírát tanítói fizetésekiegészítés címén — az egész tetemes maradvány a községekre esik. Ha összehasonlítjuk ezzel azt, hogy a népoktatásügyi költségek az 1899. évben 66.351.000 lirára rugtak, az emelkedés 10 év múltán körülbelül 70 millió.

Ha csupán a közönséges, rendes kiadásokat vesszük figyelembe, akkor a népiskolai teherből minden lakosra 2'85 líra esik; a hozzájárulás azonban már 4'12 lirára emelkedik, ha e mellé a rendes kiadások mellé még a többi, a rendkívülieket és fakultativeket is számításba vesszük. Átmenve ez általános kulcsról a tartományok s vidékek kvótájára, nagyon lényeges különbségekre bukkanunk, amelyek alábbi következtetésekre vezetnek: 1. az analfabéták száma mindig fordított viszonyban van azokkal az áldozatokkal, miket a községek a népoktatásügy érdekében hoznak; 2. az iskolaegységek száma egyenes viszonyban van a helyi hatóságok gazdasági teherviselőképeségével, olyformán, hogy az iskolaszerű berendezések kiterjesztése és fejlesztése a költségvetés teherviselőképeségétől függ. Gyakran megtörténik, hogy a legkisebb s legszegényebb községben már azt a határt érik el, amelyen túl az iskola érdekében való újabb megterhelés teljesen lehetetlenné válik. Az állam hozzájárulása 0'44 líra az általános népeségi kvóta szerint, s minthogy ennek elosztása az iskolák számához van viszonyítva, az következik belőle, hogy az a hozzájárulás fordított viszonyban van a községek vagyoni állapotához és azok iskolai szükségletéhez. De ebből az is következik, hogy az állami hozzájárulás az északi vidékek részére mindig magasabb (0'46), mint a déliek részére (0'42.)

Befejező. A jelentés a megejtett vizsgálat alapján azzal a következtetéssel zárul, hogy Olaszország ez idő szerint a népoktatásügy tekintetében átmeneti korszakát éli, amelyben a multnak mulasztásai miatt keletkezett szomorú örökségnek kellemetlen hatásával szemben új szellem jelentkezik, amely mindenütt termékeny lelkes tevékenységet érlel. Arra a kérdésre, hogy mi a teendő, Dr. Corradini így felel: A népiskolai oktatás ez idő szerint még a községi hatóságokra van bízva; de a kis községek még nincsenek abban a helyzetben, hogy ez oktatás minden követelményének megfeleljenek s mégsem lehet rájuk nagyobb terheket rakni, mint a jelenlegiek, amelyek

költségvetésük gyenge bevételi forrásait majdnem kimerítik. Szükséges tehát egyrészt, hogy az állam újabb áldozatokra készüljön, és az iskola sürgős szükségletein jelentékeny pénzbeli eszközökkel segítsen; másrészt pedig alapos adminisztratív jellegű reformra van szükség, hogy az államnak az iskola életében közvetlen és állandó befolyás biztosíttassék. Az iskola ezáltal anélkül, hogy meglazítaná azokat a kötelekeket, melyek őt a község vagy hatóság életéhez fűzik, szabadabban fog fejlődni egy tágasabb s erősebb szervezet oltalma alatt, amelyben úgy az állam, mint a községi hatóságok ereje egységes tevékenység érdekében egyesül. Egy másik probléma, amely sürgősen jelentkezik, a népiskolák számára kellően előkészített tanerők kiképzése, azaz a tanítóképzés reformja, amely a maga megoldását — a szakértők kívánságainak és a törvényhozók ünnepélyes ígéreteinek összeegyeztetése alapján — már régóta várja.

* * *

Jelen jelentés befejezte után az a jelentős hír érkezett, hogy az olasz senatus rövid idővel azelőtt törvényjavaslatot fogadott el, mely a népoktatásügyre messze kiható fontosságu. Az állam felhatalmazást nyer 10 milliónak felhasználásával a népoktatásügy egész területét átalakítani és mélyíteni. Ez a törvény lehetővé teszi tehát eltüntetni azokat a hiányokat, miket a fenti jelentés felfedett, s a legsürgősebb szükségletet kielégíteni. Szebb jutalmat a maga hazafiassal törekvéseiért még maga Dr. Corradini sem kívánhat magának.

Kemény F. német eredetijéből fordította

(Budapest.)

Dr. Novy Ferenc.

Váli Ferenc.

Vannak kiváló férfiak, a kötelességtudásnak névtelen hősei, akiknek érdeme és nagy értéke sokszor rejtett homályban marad; akik felé legfeljebb egy emberöltőn át fordul tisztelettel azoknak a hálás emlékezete, akik őt közelebről ismerték s mert ismerték, becsülték és szerették. Ilyen férfiú volt Váli Ferenc, a pápai ref. főiskola egyik nagyérdemű tanára, majd a dunántúli református egyházkerület Pápán föllállított tanítóképző-intézetének szervezője és első igazgatója, Jókai Mór sógora és nevelő-tanítója, akinek a halhatatlan író is — saját beismerése szerint — oly végtelenül sokat köszönhet.

Amikor Rousseaut, aki ugyan rossz nevelőnek és rossz tanítónak bizonyult, de értékes írásai után a legnagyobb pedagógusok

között emlegetjük, ugyanakkor a Keresztury Pálok és Váli Ferencek akik meg a pedagógiának igazi megtestesítői voltak, szintén megérdemlik, hogy legalább nevüket fenntartani igyekezzünk.

A pápai református főiskola 1910. évi szeptember 30-án szép ünnepet szentelt Váli Ferenc emlékezetének, a kiváló pedagógus születésének századik évfordulója alkalmából. Most, hogy az 1911. évi főiskolai „Értesítő“ közli az ünnepélyen elmondott beszédeket s Barcsi József tanár tollából a derék férfiú életrajzát: ezek nyomán érdemes dolognak vélem Váli Ferencsel e lapok olvasóit is megismertetni. Buzdit erre az a körülmény is, hogy Váli Ferencet személyesen ismertem, sőt abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy magamat tanítványai közé számíthatom.

Mikor én, mint gimnáziumi tanuló, nála illetőleg az ő házában laktam, már akkor ő, mint a ref. tanítóképezde igazgatója, öreg, öreg ember ugyan, de üde lelkű s munkabíró és munkaszerető.

Az úgynevezett Hosszu-utcán, egy nagy telken két háza volt; az egyik utca-sorban, a másik a Tapolca partján. Ebben az utóbbiban, közvetlen a Tapolca partján lakott „Vajda bácsi,“ szücsmeszter, akinél laktunk aztán mi, a „Váli bácsi“ diákjai. Váli Ferencet t. i. senki sem hívta „tanár úr“-nak, vagy később „igazgató úr“-nak, hanem „Váli bácsi“-nak.

Váli Ferencnek nem volt úgynevezett „pedagógiai rendszere“; ő nem papiros-pedagógus volt, aki vizet prédikál és bort iszik, hanem az élet, a munka embere volt. Ő nemcsak hirdette — a pedagógia tanára lévén — a nevelés, tanítás elveit, hanem sokkal inkább gyakorolta. Az ő nevelési rendszere a személyes ráhatás, a nemes példa, az állandó foglalkoztatás. Mint Antal Gábor mondotta a Váli emlékezetére szentelt ünnepi megnyitó beszédében: „vannak emberek, akik írásaik, vannak, akik szavaik, vannak, akik tetteik folytán lesznek kiemelkedő nagyságokká a társadalomban.“ Váli Ferencet hatalmas tevékenység, nemes tettei, a legértékesebb pedagógiai elvek soha nem szűnő és párját ritkító gyakorlása és megvalósítása emelték ki még a legjobbak sorából is. Ő, mint a nevelés-tanítás tevékenységének és művészetének valóságos inkarnációja nemcsak felülmulthatatlan, hanem valósággal utolérhetetlen volt.

Jókai Mór, a halhatatlan író, kinek elébb tanára, majd sógora és barátja lőn, így ír róla a „Negyven év visszhangja“ című tárcájában:

„Mikor Pozsonyból hazakerültem, már akkor az én feledhetetlen jó apámat halálos betegen találtam. Még abban az évben meg kellett ismernem azt a megmérhetetlen nagy fájdalmat, ami az

árvaságra jutás. Ez annyira összetörte a lelkemet, hogy halálos beteg lettem utána. Csak áldott jó Eszter néném ápolásának köszönhetem, hogy megmaradtam. Itt hozta elém (ismét) a sors azt a férfit, akinek befolyása egész életemre kihatott, Váli Ferencet. Előbb tanárom volt. Később sógorom lett, ki nénémét elvette. Púrítán szigorúságú ember volt. Sok oldalú tudományos műveltséggel bírt. Nemcsak azt tanította s nemcsak azokban a tanórákban, amik kötelezett tantárgyak és órák voltak, hanem mindenféle, ami az életben hasznos, ami a műveltséget kiegészíti. Reggeltől estig foglalkozott a lélekműveléssel. Senki sem sokallta meg. Úgy tudott tanítani, hogy az gyönyörűség volt. Egy évben előszedte velem a gimnázium könyvtárából a nagy incunabulákat s azokból készítette velem tanulmányokat s három év alatt megtanított franciául, angolul és olaszul.“ (Ezt sokszor emlegette Váli nekünk is, hogy Jókai mint tanult meg rövid idő alatt franciául, angolul és olaszul s ezzel minket akart jobb tanulásra serkenteni; de azt következően elhallgatta, hogy éppen ő volt az, aki Jókait megtanította.) „Igaz, hogy mindennap télen-nyáron öt órákor reggel már ott kellett lennem az ő írószobájában; de azt meg is szoktam, úgy, hogy most is mindig hajnalban kelek fel s tíz óráig dolgozom: mikor más ember felkel, már akkor én elvégeztem s járok a publicum officium után.“

„Ez alatt mindennapi gyakorlataim voltak a retorika és poézis feladványai; de azok (hála Istennek!) mind elégték a padláson Komárom bombáztatása alatt; nem kell rettegmem, hogy valaha kinyomtatják.“

És amint az ifju Váli tüzes lelekkel kezdte nevelő-tanítói munkáját, az öreg Váli is soha nem lankadó lelkesedéssel éppen úgy folytatta.

Nekünk, az udvarában lakó tanulóknak is naponkint, télen-nyáron, már öt órákor reggel ott kellett lennünk az ő írószobájában. Számon vette, elvégeztük-e napi feladatainkat. Nagy gondja volt rá, hogy közülünk készületlenül soha senki iskolába ne menjen. Az ő udvarában nem is lakott rossz tanuló; aki ott lakott, annak lehetetlen volt másnak, csak jó tanulónak lennie. Délután, mikor a tanításról hazakerültünk, megjelentünk az ő írószobájában. Tudomást vett arról, kinek mi a feladata, tanulni valója. Meggyőződött róla, hogy a pensumot értjük-e. Ha valamelyikünk nem értett valamit, a legnagyobb készséggel és tudással állott rendelkezésünkre: latinból, görögből, számtanból, vallásból, természetrajzból és az összes tantárgyakból egyaránt. Voltunk 10–15-en, a legkülönbözőbb osztályokból; de neki volt ideje, türelme és volt sze-

retete mindannyiunkkal egyformán foglalkozni. Azzal bocsátott el, hogy reggelre mindnyájan jól elkészüljünk. Ingyen instruktorunk volt ő, megbecsülhetetlen munkát végezve velünk. És mindezért még csak köszönő szót sem várt. Pedig ekkor már a tanítóképző-intézet igazgatója volt. Nem volt életünknek olyan mozzanata, mely iránt ne érdeklődött volna. Nevelt, tanított bennünket mindenkor és mindenre, amire csak alkalom nyilott, még a legapróbb, legjelentéktelenebb dolgokra is. Ő tanított meg bennünket arra, hogyan kell érdemes emberekhez levelet írni, ha erre volt szükségünk; ő nézte át folyamodványunkat, ha ügyes-bajos dolgainkban az iskolai elüljárószághoz folyamodtunk; ő mutatta meg, hogyan kell nyugtatványt szerkeszteni, ha alapítványt kaptunk. Ha legatíóba mentünk, ő világosított fel bennünket arról, hogyan kell viselkednünk. Végig nézte ruhánkat, lábbelinket, ha fogyatékossgot talált, azt is azonnal kipótolta a magáéból. Tisztességesen eresztett útra bennünket és sokszor még úti költséggel is ő látott el. Volt gondja rá, hogy a nála lakó tanulók a Tapolcában uszni, télen a gyümölcsös kert erre a célra felöntözött útjain korcsolyázni megtanuljanak. A tanulók idejét úgy osztotta be, hogy a szükséges, hasznos és kellemes lekössék, távoltartsák az ifjút olyan társaságtól és szórakozástól, mely a testnek és léleknek csak kárára válhatnék.

Ime, az emberfeletti szeretet és kötelességérzet lélekemelő példája! Akinek minden szava, minden tette, életének teljes példája önzetlenségre mutat, buzdít, lelkesít. Kora ifjúságától késő öregseig a rend és pontosság mintaképe: az óra kezdetét már vagy a tanteremben, vagy az iskola folyosóján várta. Emellett a megtestesült jóság és szerénység. Ugyanám ébernek kellett lennünk, hogy saját udvarán, melyen keresztül jártunk, vagy az utcán a köszöntésben megelőzhessük. És nem találkozhattunk vele úgy, hogy legalább egy jó szava, esetleg jó akaratú figyelmeztetése ne lett volna hozzánk.

* * *

Váli Ferenc Magyar-Sókon, Nyitra megyében, 1810. szept. 30-án született. Atyja ref. lelkész, édes anyja, Pályi Erzsébet, szintén ref. pap leánya volt. Váli Ferenc iskoláit Losoncon, Pozsonyban, Komáromban; felsőbb tanulmányait Pápán végezte. Mint a ref. iskolák annyi tanulója, fiatal diák korától fogva ő is saját erejéből tartotta fenn magát, sőt, mikor édes atyja elbetegeskedett, a káplán-tartásról is a hálás fiu gondoskodott. Pápán a híres Mánd Márton István professzor volt reá legnagyobb hatással.

A seniori évének lejártá után előbb a komáromi ref. gimnáziumhoz hívták el tanárnak, 1837. tanév kezdetén. A 27 éves ifju hamar megismerkedik a Jókai családdal s feleségül veszi az áldott lelkű, testi s lelki szépségekkel megáldott Jókai Esztert, Móric nénjét.

1848-ban választják meg Váli Ferencet a pápai főiskola tanárának és pedig az ekkor szervezett neveléstani tanszékre. Pápán ez időben kiváló erők tanítanak: Tarczy Lajos, Bocsor István és Kerkápolyi Károly, (a későbbi pénzügyminiszter), akiknek méltó társa Váli Ferenc, aki a neveléstan mellett tanított természetrajzot és vegytant; sőt, mint Antal Gábor mondja róla, arra is szívesen vállalkozott, hogy egész éven keresztül szakjához nem is tartozó tantárgyakban ingyen, minden díjazás nélkül helyettesítsen olyan fiatal tanárokat, akik tanulmányaik folytatására külföldre mentek, ezt azonban csak úgy teheték, ha segélyül az egész tanári fizetést megkapják.

Jellemző Váliira is, tanártársaira is, hogy amikor a főiskola vagyoniilag erősödni kezdett, a rosszul fizetett tanári karnak nem az az első gondolata, hogy fizetését emeltesse, hanem előbb a főiskola régi ágainak ujjaélesztése, az iskola teljesebb és tökéletesebb szervezése az, ami lelküket áthatja s őket az iskola érdekében további cselekvésre bírja.

A pápai főiskola természetrajzi muzeumát is Váli Ferenc gyűjtése, buzdítása és közvetítése teremti meg. Jókai Mór és neje, Laborfalvi Benke Róza, Hegedüs Sándor, Váli rokonai az elsők az adakozásban. Természetes, hogy sokat áldoz maga Váli Ferenc is és pedig nemcsak tudásából és munkaerejéből, hanem anyagi tekintetben is. Vajda Péter, szücsmestert is, aki pedig gyakran iszik, csak azért tűri a házában, mert madarakat, emlősöket kitömní elég jól tud s a tanártársak és tanítványok folyton gyarapítják a gyűjteménytárt s akad munkája hétről-hétre, sokszor napról-napra Vajda szücsmesternek is.

Mikor a dunántúli ref. egyházkerület elhatározza a tanítóképzőintézet felállítását, ismét Váli Ferenc az, aki példás buzgósággal vállalja az igazgatói teendőket, tanítja a neveléstani és természetrajzi tantárgyakat. A zeneszak részére a zongorát is ő ajándékozza. A tanítóképző szervezésekor Váli már a hatvanas éveit éli, de teendőit olyan készséggel és frissességgel végzi, hogy fiatal erőnek is nagy dicséretére válnék.

Mintha most is előtttem állana föltétlen tiszteletet érdemlő magyar ruhás alakja. Mindig magyar ruhában járt; ruhájának legfőbb ékessége azonban az abszolút tisztaság. „A külső tisztaság

csak kifejezője volt a lélek ama tisztaságának, mely Váli Ferenc jóságos szemeiből sugárzott ki" mondja róla Antal Géza dr. Családjában és házában is mindenha a leggyengédebb, a legfinomabb tónus uralkodott. Felesége, Jókai Eszter, leányuk, Mari (az én emlékezetemben már özv. Peti Józsefné) és abban az időben a náluk tartózkodó Jókai Etelka, később Ihász Lajosné, megkülönböztetett tiszteletet élveztek és érdemeltek disztíngvált műveltségüknél és nemes szivjóságuknál fogva egyaránt.

* * *

1848-ban Váli is a honvédek közé állott. A szabadságharcból Komáromban, mint vartüzér vette ki a maga részét. Aztán pedig visszament Pápára tanárnak. Mint embert szépen jellemzik dr. Antal Gábor püspök eme szavai: „Mily végtelen becsületérzet nyilatkozott meg Váli Ferencben akkor, amikor még az adó alá eső jövedelem bevallásánál is tartózkodott a valótlan adatok bejegyzésétől; mily erős hazafiaság, amidőn a nemzeti passzív ellenállás korszakában inkább beengedte a végrehajtást foganatosító katonák lovait lakásába köttetni, minthogy néhány krajcár adóhátralékát megfizette volna; mily nagy szerénység és előzékenység, amikor őt az utcán a köszöntésben senki, még saját tanítványai sem birták megelőzni. Bizony, ha Váli Ferenc fényes, nagy jellemének csak így egyes szilánkjait mutatjuk is fel és tekintjük is meg, csudálattal kell ő reá feltekintenünk és magunkba szállva felsóhajtunk, az eszményi felfogásnak mily magaslatán állott ő az akkori és a mai közfelfogással szemben!” — Bizony, ő nem illett volna azok közé, akik a tanári állásban csak a fizetést és a vakációt értékelik. Éppen ezért ma, mikor — fájdalom — a tanár nevelő munkája mindjobban háttérbe szorul a tanítói munka mellett: érdemes, sőt szükséges az olyan tanárok, az olyan igazi pedagógusok életét felujítani és példaképül magunk elé állítani, mint amilyen Váli Ferenc volt.

A derék férfiú 1882. dec. 16-án hunyt el, 73 éves korában. Jókai Mór is elkísérte utolsó útjában. Siremlékén is Jókainak emléksorai olvashatók:

«Életét áldják mindazok, kiknek lelke világát kiosztá.
Félszázad látta pályáján fáradni, ki nem fáradva.
Istent, Hazát szeretni tanított.
Hamvainak adjon boldog nyugalmat a haza,
Lelkének örök dicsőséget a menny!»

(Sárospatak.)

Hodossy Béla.

Egyesületi élet.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a T. I. T. O. E. 1911. év december 9-én tartott rendes választmányi gyűléséről.

Jelen voltak Dr. Baló József elnöklete alatt: Mohar József, Bergmann József, Mészáros Jenő, Dékány Mihály, Wagner János, Horvay Ede, Somogyi Géza, Demjén Ilona, Fuchsné Eitner L., Dr. Novy Ferenc, Szmétana József, Quint József és Urhegyi Alajos.

1. Dr. Baló József elnök megnyitván a gyűlést, melegen üdvözlí a választmány tagjait, különösen pedig Mohar József alelnököt s Bergmann Józsefet, akik a vidékről jöttel fel, hogy a gyűlésen résztvehessenek. Majd felkéri a főtitkárt, hogy jelentését tegye meg.

2. Mészáros Jenő főtitkár jelenti, hogy Schön István temesvári gyakorló iskolai tanítótól levelet kapott, melyben több társa nevében kéri a választmányt, hogy tegyen meg minden lépést az iránt, hogy most, amikor a tisztviselők nyugdíjügyének rendezése éppen folyamatban van, az ő nyugdíjügyük is rendeztessék, oly módon, hogy az országos tanítói nyugdíjintézetből kivétessenek s több kartársuknak megfelelőleg ők is 30 éves szolgálatuk után élvezzék a teljes nyugdíjat.

Elnök azt javasolja, hogy e kérés a közgyűlésen tárgyalassék s e közgyűlési tárgyalásból kifolyólag a gyakorló iskolai kartársak jogos kérését memorandum alakjában terjesszük a magas miniszterium elé.

A választmány ez értelemben határoz.

A főtitkár jelenti továbbá, hogy Watzesch Gizella, Bretu Aurél, Fiedler István és Bakajsa György — 1912. év kezdetétől számítva — kilépésüket bejelentették, míg Kovács Abel (Baja) az egyesület kötelékébe belépett.

A választmány a kilépést tudomásul veszi s Kovács Abelt — 1912. év elejétől számítva — örömmel iktatja a tagok sorába.

3. Elnök felkérésére Dékány Mihály szerkesztő értesíti a választmányt azon miniszteri rendeletről, melynek értelmében ezentul a külföldi tanulmányutra kiküldöttek jelentéseiket a „Magyar Tanítóképző“-ben is tegyék közzé, hogy az ilyen tanulmányi utak tudományos eredményeinek hatása tanítóképzésünk egész területére gyümölcsöző legyen.

Tudomásul szolgál.

Elnök immár szükségesnek látja, hogy a tavaszi közgyűlésre vonatkozólag, ha részleteiben nem is teljes, de legalább elvi hatá-

rozatokat hozzon a választmány. Ezért alapvető elhatározásként a következő javaslatot teszi:

Mondja ki a választmány, hogy a közgyűlést 1912. év virágvasárnapját követő két napon tartsuk. A két napi közgyűlés minden napján legyen szaktanári értekezlet és pedig: 1. Lélektanból kísérleti lélektani háttérrel; 2. A német nyelvből; 3. Fizikai gyakorlatokból; 4. Kézimunkából; 5. Tornából.

Elnök javasolja, hogy e szaktanári értekezletekre elnökül, előadoul és jegyzőül a következők kéreessenek fel:

Lélektanból. Elnök Nagy László, előadó Quint József, jegyző Kandray Géza.

Német nyelvből. Elnök Szöllősi István, előadó dr. Novy Ferenc, jegyző Braun Angela.

Fizikai gyakorlatok. Elnök Kovács Béla, előadó Dékány Mihály, jegyző Kiss József.

Kézimunka. Elnök Krick Jenő, előadó Bergmann József, jegyző Diviaczky Rezső.

Torna. Elnök Párvy Endre, előadó Marcelly Kornél, jegyző Fuchsné Eitner Ludmilla.

Elnök a programmra nézve azt javasolja, hogy az ne legyen túlságosan zsufolt.

Az első nap tárgyául ajánlja: megnyitó beszéd és üdvözlések; Hodosy Béla emlékbeszéde Sebestyén Gyula felett; Fináczy Ernő felolvasása; szaktanári értekezlet.

A második napon: a választmány által a közgyűlés elé terjesztett kérdések megvitatása; egy kiadó tartalmas vitatétel, mely szakképzésünkbe teljesen beleszól; szaktanári értekezlet; tisztujítás.

A választmány az elnök javaslatához általánosságban hozzájárul, de Mohar József hozzászólása után úgy határoz, hogy a második nap programját még valamivel ki kell egészíteni.

4. Quint József kéri a választmányt, legyen arra figyelemmel, hogy a tisztujításon fiatalabb tanárok is kerüljenek a választmányba.

Tudomásul vétetik.

5. Elnök felkérésére Bergmann József, „A slöjd tantervének végrehajtása” című értekezését felolvassa.

Elnök Bergmannnak élénk és sok tapasztalatot mutató előadásáért köszönetet mond s indítványozza, hogy a választmány is fejezze ki köszönetét s azt iktassa jegyzőkönyvbe.

A választmány hozzájárul.

Elnök felkéri a választmány tagjait, hogy a tárgyhöz szóljanak.

Quint József szerint a slöjd tanításnak nem az a célja, hogy egy munkasorozatot összeállítva azt évről-évre másolják, hanem az, hogy a slöjd más tárgyak szolgálatába szegődjék. A fával való

foglalkoztatás célja ne az legyen, hogy asztalosokká váljanak a tanulók, hanem, hogy tudjanak bánni az anyaggal. Ő szerinte igen sok olyan tárgy van, amely kapcsolatba hozható a slöjddel s ezekre a tárgyakra rá kell mutatni.

Dékány Mihály kéri az előadót, hogy felolvasása tételait a „Magyar Tanítóképző” részére állítsa össze.

6. Elnök felkéri Dr. Novy Ferencet, hogy a német nyelvnek direkt módszer alapján való tanításáról szóló felolvasását tartsa meg. (A felolvasás a „Magyar Tanítóképző” mult számában olvasható.)

Elnök melegen emlékezik meg dr. Novy felolvasásáról s konstatálja, hogy dr. Novy alapos, tartalmas, egész székfoglaló jellegű felolvasásával igen előnyösen mutatkozott be választmányi gyűlésünkön. Mindent pszichologiai alapon, finoman árnyalva okol. Csak azt szeretné, ha elméleti előadásához némi demonstrációt fűzne, bár ez a közgyűlés szaktanári értekezletén, hol dr. Novy ugyis e tárgy előadója lesz, megtörténhetik. Indítványozza, hogy az előadónak jegyzőkönyvileg fejezzük ki köszönetünket.

A választmány hozzájárul.

Elnök felkéri a választmányt, hogy dr. Novy felolvasására vonatkozó gondolataikat mondják el.

Somogyi Géza elismerését fejezi ki az előadónak s örömet fejezi ki, hogy ilyen lélektani alapon kifejtett értekezést hallott, mellyel az ő eljárását, hogy a német nyelvet már 1888-ban direkt módszer alapján tanította, látja megerősítve.

Wagner János kevésnek találja a heti 2 órát arra, hogy bármily módszer alapján is elsajátítsák a magyar gyerekek a német nyelvet. Arra a gondolatra jött, hogy az internátusokban a német nyelven perfekt beszélő nevelők segíthetnének a nyelv gyakorlásában.

Dr. Baló elnök e gondolatot közelfekvőnek látja, de mai formájában, mikor a nevelőség még csak átmeneti existenciát ad, kivihetőnek nem találja.

Mohar József is kevesli a heti 2 órát, de azért Wagner indítványát nem tartja célravezetőnek. Intézkedést kér arra nézve, hogy a közgyűlésen a szakértekezlet foglalkozzák azzal a kérdéssel, hogy a kezdők és haladók csoportja az egész vonalon kettéválasztassék.

Quint örömmel járul Wagner gondolatához, mert amint régebben hangoztatja, a slöjddöt, a tornát s így a német beszélgetést is nevelési tárgyakká lehetne tenni.

Horvay Ede elismeréssel nyilatkozik dr. Novy felolvasásáról. Egyetért abban, hogy oly csekély előkészület után, minővel tanulóink rendelkeznek, nagy nehézségekkel kell megküzdeniök. Csatlakozik Moharnak a kettéválasztást sürgető indítványához, sőt szeretné, ha

minden testületben két olyan tanár volna, aki német nyelvet tud tanítani.

Fuchsne Eitner Ludmilla szerint az is baj, hogy sok helyen olyan tanár kezében van a tárgy, aki maga sem tud tökéletesen németül. Az is baj, hogy könyveink, beszélgetésre alkalmas szemléltető képeink sincsenek még. Szerinte a német nyelv tanításakor a hazai nyelvet teljesen nélkülözni nem lehet.

Dr. Novy röviden válaszol, mely után elnök a gyűlést bezárja.

Dr. Baló József

K. m. f.

Urhegyi Alajos

elnök.

titkár.

Vegyesek.

Dr. Neményi Imre ministeri tanácsos üdvözlése. A Tanítóképzőintézeti Tanárok Országos Egyesületének népes küldöttsége folyó hó 15-én tisztelt dr. Neményi Imre ministeri tanácsosnál a Ferenc-József rend középkeresztjével való kitüntetése alkalmából. Az üdvözlő beszédet dr. Baló József egyesületi elnök mondotta s szép szavakkal tolmácsolta a magas kitüntetés alkalmából a tanítóképző tanárok minden egyes tagjának szeretetteljes igaz örömet és ragaszkodását. Öméltósága meghatva mondott köszönetet és kérte a tanárokat, hogy mint eddig, úgy ezután is támogassak őt a magyar tanítóképzés szintája emelése érdekében folyó nagy és nehéz munkájában.

Kinevezések. A király a vallás- és közoktatástügyi miniszter előterjesztésére *Kalóczy Zoltán*, *dr. Makay Béla* és *dr. Gopcsa László* miniszteri osztálytanácsosoknak a miniszteri tanácsosi címet és jelleget díjmentesen, *Schindler Arthur* és *dr. Monszpart Ödön* miniszteri titkároknak a miniszteri osztálytanácsosi címet díjmentesen, *dr. Huszka Jenő* miniszteri segédtitkárnak a miniszteri titkári címet és jelleget, *dr. Bartsch Róbert* és *Rotharidesz Endre* miniszteri segédtitkároknak a miniszteri titkári címet, *dr. Tóth István*, *dr. Pilinszky Ferenc* és *Dulovics R. Árpád* miniszteri fogalmazóknak a miniszteri segédtitkári címet és jelleget, *dr. Kisfaludy Kálmán* miniszteri segédfogalmazónak a miniszteri fogalmazói címet és jelleget, és végül *dr. Sárkány Alfréd* és *ifj. dr. Wlassics Gyula* miniszteri segédfogalmazóknak a miniszteri fogalmazói címet adományozta.

Az Orsz. Közokt. Tanács tagjai az 1912—1916. évi ciklusban. A m. kir. vallás- és közoktatástügyi miniszter az Orsz. Közokt. Tanács újabb 1911. évi október 1-től 1916. évi szeptember 30-ig terjedő, öt évi időszakának tartamára dr. Alexander Bernát budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Beöthy Zsolt budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Bokor József budapesti tud. egyet. c. nyilv. rk. tanárt, Eperjessy István székesfővárosi el. isk. igazgatót, Farkas Sándor szakfelügyelettel megbízott állami tanítóképző-intézeti igazgatót, dr. Hegedüs István budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Kovács János budapesti áll. polg. isk. tanítóképző-intézeti

tanárt, Magyar Gábor c. főigazgatót, a magyar kegyes tanítórend tartományi főnökét, dr. Medveczky Frigyes budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Négyesy László budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Pauer Imre budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt és dr. Riedl Frigyes budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt a tanács előadó tanácsosaivá, dr. Antal Géza orsz. képvis., pápai ref. theol. főisk. tanárt, dr. Badics Ferenc kir. főigazgató, budapesti gyakorló főgimnáziumi igazgatót, Balogh Péter áll. főgimnáziumi tanárt, Bartoniek Gézát, a budapesti báró Eötvös-kollegium igazgatóját, dr. Bánóczy Józsefet, a budapesti izr. tanítóképző-intézet igazgatóját, dr. Beke Manó budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, dr. Békefi Remigét, a zirci, pilisi, pásztói és szentgotthárdi egyesült ciszterciarendű apátságok apátját, Benedek Elek író, Berta Ilonát, a budapesti Erzsébet nőiskola igazgatóját, Boldis Ignác turócszentmártoni áll. polg. isk. igazgatót, dr. Burány Gergelyt, a csornai premontrei kanonok-rend prépost-praelatusát, dr. Capesius József nagyszebeni ág. h. ev. tanítóképző-intézeti igazgatót, Dóczi Imre tiszántúli ev. ref. egyházkerületi gimnáziumi felügyelőt, Dreisziger Ferenc kalocsai kath. tanítóképző-intézeti tanárt, Fischer Miklós igloi ág. h. ev. főgimnáziumi igazgatót, dr. Friml Aladár budapesti VIII. ker. áll. főgimn. tanárt, dr. Fröhlich Izidor budapesti tud. egyetemi ny. r. tanárt, dr. Gieswein Sándor pápai praelatus, esztergomi kanonokot, dr. Gyomlay Gyulát, a budapesti báró Eötvös-kollegium tanárát, dr. Illosvay Lajos orsz. képvis., műegyetemi ny. r. tanárt, dr. Juba Adolf egyet. m. tanár, budapesti VII. ker. István-uti áll. főgimnáziumi iskolaorvost és egészségtan tanárt, Kassuba Domokos c. főigazgatót, az egri ciszterciarendű főgimnázium igazgatóját, Krammer József pozsonyi áll. polg. isk. igazgatót, Lád Károly székesfővárosi polg. isk. igazgatót, dr. Mágocsy-Dietz Sándor budapesti tud. egy. ny. r. tanárt, Marusák Pál soproni áll. fels. leányisk. igazgatót, dr. Nagy Ernő kolozsvári tud. egy. ny. r. tanárt, Nagy László budapesti áll. el. isk. tanítónőképző-intézeti c. igazgatót, Novák Lajos tb. kanonokot, budapesti kath. hitoktatási egyházmegyei felügyelőt, Novotny S. Alfonzot, a premontrei kanonokrend budapesti tanárképző-intézete kormányzóját, Orosz István debreceni ev. ref. tanítóképző-intézeti igazgatót, dr. Ottó József közp. szolgáltatételre berendelt áll. főreálisk. tanárt, Pallos Albert kolozsvári áll. polg. isk. igazgatót, Pásthly Károly kecskeméti közs. el. és polg. isk. igazgatót, dr. Pechány Adolf áll. főreálisk. tanárt, Popovics István orsz. képviselőt, a budapesti Thökölyanum igazgatóját, Raj Ferenc budapesti VI. ker. áll. főreálisk. igazgatót, Rauscher Lajos műegyetemi ny. r. tanárt, Révy Ferenc kir. főigazgató, budapesti áll. fels. leányisk. igazgatót, Rombauer Emil c. főigazgató, budapesti V. ker. áll. főreálisk. igazgatót, dr. Sághy Gyula orsz. képvis., budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, az Orsz. Polg. Isk. Egvesület elnökét, dr. Schneller István kolozsvári tud. egyet. ny. r. tanárt, Schulek Frigyes műegyetemi ny. r. tanárt, dr. Simonyi Zsigmond budapesti tud. egyet. ny. r. tanárt, Volenszky Gyula székesfővárosi polg. isk. igazgatót, dr. Waldapfel János budapesti gyakorló főgimnáziumi tanárt, dr. Walter Gyula c. püspök, esztergomi kanonokot, dr. Weszely Ödön székesfővárosi közs. főreálisk. igazgatót és dr. Zoltvány Irén pannonthalmi Szent Benedek-rendi főiskolai igazgatót pedig a tanács tagjaivá nevezte ki, s a tanács kebelében az említett időszak alatt tartandó tárgyalásokra, a tanács szabályzatának 8. §-ában gyökerező jogánál fogva, a következő tanügyi tisztviselőket rendelte ki, úgymint: dr. báró Barkóczy Sándor min. tanácsost, dr. Erődi Béla székesfővárosi tanker. kir. főigazgatót, Spitzkó Lajos budapestvidéki tanker. kir. főigazgatót és dr.

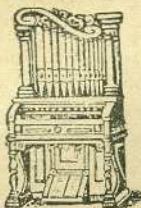
Mázy Engelbert kassai tanker. kir. főigazgatót a középoktatásra, dr. Morlin Emil, dr. Kacs Kovács Mihály és dr. Neményi Imre min. tanácsosokat, dr. Neiszer Antal min. osztálytanácsost és Mosdóssy Imre székesfővárosi kir. tanfelügyelőt a népoktatásra, dr. K. Lippich Elek min. tanácsost a rajz-, zene- és énektanításra, dr. Makay Béla min. osztálytanácsost a tankönyv ügyre és a szabadoktatásra (iskolán kívüli közoktatásra), végül dr. Vangel Jenő egyet. m. tanárt, budapesti áll. polg. isk. tanítóképző-intézeti igazgatót, mint az Orsz. Paed. Könyvtár és Tanszermuzeum elnökét, az emez intézménnyel kapcsolatos és azt érintő nép- és középoktatási ügyekre vonatkozó tárgyalásokra.

Az orsz. pedagógiai könyvtár és tanszermuzeumi tanács tagjai az 1912-14. évi ciklusban. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter az Országos pedagógiai könyvtár és tanszermuzeumhoz három évi időtartamra kinevezte a következőket: Elnöknek: Dr. Vangel Jenő kir. tanácsos, egyet. m. tanárt, az áll. polg. isk. tanítóképző intézet igazgatóját; tanácsstagoknak: dr. Baló József áll. elemi iskolai tanítóképző intézeti igazgatót, Birtenbinder Miklós áll. tanítónőképző intézeti tanárt, dr. Finály Gábor áll. főgimn. tanárt, Gaul Károly technológiai muzeumi igazgatót, Farkas Sándor áll. tanítóképző intézeti szakfelügyelőt, Lád Károly községi polg. iskolai igazgatót, dr. Kovács Gyula kereskedelmi muzeumi igazgatót, Mosdóssy Imre kir. tan. tanfelügyelőt, dr. Petri Mór kir. tan. tanfelügyelőt, Révy Ferenc felsőbb leányiskolai főigazgatót, Szijártó Miklós gyakorló főgimn. tanárt, Szmecana Ágost áll. főgimn. tanárt, Szuppán Vilmos kereskedelmi akadémiai igazgatót, Miklós Gergely áll. tanítóképző intézeti c. igazgatót, Ujházy László gyak. főgimn. tanárt és Vigh Albert országos iparoktatási főigazgatót; kültagoknak: Ábrai Lajos kereskedelmi iskolai igazgatót, Besskő Jenő kir. kath. főgimn. tanárt, Budacker G. Károly felsőbb leányiskolai igazgatót, Bökényi Dániel áll. elemi iskolai igazgatót, Dózsa János áll. iparos szakiskolai igazgatót, Ember Károly róm. kath. tanítónőképző intézeti igazgatót, Guzsvenitz Vilmos róm. kath. tanítóképző intézeti igazgatót, Greizinger Ottó áll. polg. isk. tanfőt, Havas Pál áll. elemi iskolai igazgatót, dr. Herald Ferenc áll. középiskolai igazgatót, dr. Hollós László főreáliskolai tanárt, Józsa Menyhért áll. felsőbb leányiskolai tanárt, Südy Kapisztrán János áll. elemi iskolai igazgatót, Karácsonyi József róm. kath. tanítóképző intézeti igazgatót, Kiss Kálmán ref. tanítóképző intézeti igazgatót, Kiss Béla áll. elemi iskolai igazgatót, Kramer József áll. polgári iskolai igazgatót, Lévai István áll. felsőbb kereskedelmi iskolai igazgatót, Medveczky Lajos áll. főgimn. tanárt, Nagy László áll. tanítónőképző intézeti c. igazgatót, Schmidt Boldizsár áll. elemi iskolai nyug. igazgatót, Scossa Dezső kir. tan. tanfelügyelőt, dr. Siegescu József egyetemi tanárt, Straub L. Gyula áll. felsőbb leányiskolai igazgatót, Szegedi Árpád áll. órasipari szakiskolai igazgatót, dr. Szende Gyula áll. főgimnáziumi tanárt, Urhegyi Alajos áll. tanítónőképző intézeti gyakorló iskolai tanfőt, Váro Bényi kir. tan. tanfelügyelőt, Volenszky Gyula községi polgári iskolai igazgatót, Wagner János áll. tanítónőképző intézeti igazgatót, Zulavszky Andor áll. ipari szakiskolai igazgatót és Ónody Gusztáv áll. elemi iskolai igazgatót.

Kinevezés. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter kinevezte Bori Endrét az iglói állami tanítóképző-intézethez kertésszé.

◆ AMERIKAI COTTAGE-SZIVÓLÉGRENDszerÜ
 ◆ HARMÓNÍUMOKAT ◆ VALAMINT EURÓPAI
 RENDSZER SZERINT LEGOLCSÓBBAN SZÁLLIT
PAJKR REZSŐ ÉS TÁRSA BUDAPEST,
X. DELEJ-UTCA 25. (TISZTVISELŐTELEP.)

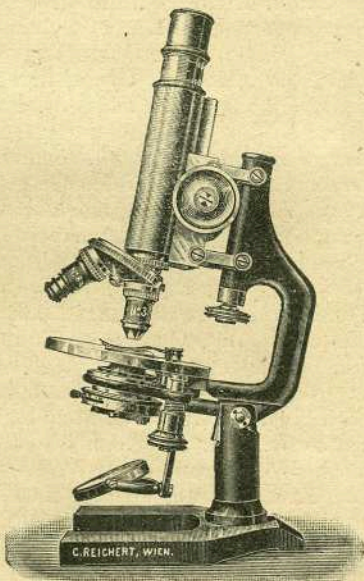
Készpénz fizetésnél bérmentes szállítás az utolsó vasuti állomásig. PEDÁLOS HARMÓNÍUMOK mindkét rendszer szerint és minden nagyságban, pontos orgonaméretekkkel templomok, szemnárúmok részére s mint gyakorló orgonák. Árjegyzék ingyen és bérmentve! Öt évi jótállás! Lelkészeknek és tanítóknak külön százalékgondmény! Részletfizetésre is. Elismert kitűnő árak! Kérjen árjegyzéket pianók és pianínókról.

Tanári görcsövek

mindenféle tudományos vizsgálatokhoz. Statív VI (30) Abbe-kondensorral és iris-ellenző. — Finom mikrometeresavar 90°-ra áttehető. Revolver két objektív részére. Objektívek 3, 7a. Okulárok II, IV. — 40–650-szeres nagyítás, ára ... .. 185 korona. Ugyanaz az összeállítás, csak a kondensor helyett egy forgatókorong-ellenző ... 150 korona.

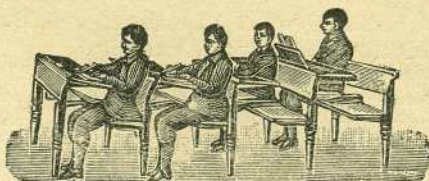
Lupe-k, Preparáló görcsövek, iskolai vetítő és mikrofotografiai készülékek. Különleges árjegyzékek díjtalanul

REICHERT K.
 BUDAPEST, VIII. ÜLLŐI-UT 12

Feiwel Lipót utódai

BUDAPEST, IX. IPAR-UTCA 4.

Mindennemű iskolapadok, iskola-torna- és óvoda-berendezések és szabad, gyermekpadok gyártása. Árjegyzékkel készséggel szolgálunk ingyen és bérmentve.

A hajhullás oka és megakadályozása.

A haj kihullásának sokféle oka lehet. Oka lehet: fertőző betegség, vérszegénység, idegesség. Leggyakoribb oka azonban a fejbőr megbetegedése. A fejbőrnek pedig különösen az a betegsége, melyet *korpás*nak neveznek. A fől-szaporodott korpá összenyomja, elsorvasztja a hajszálakat. A korpás fejbőrön azonfelül baktériumok is telepednek meg, melyek ugyancsak pusztítják a hajgyökerét. Ha tehát a haj kihullásának elejét akarjuk venni, fejkorpa képződését kell megakadályoznunk. Ha pedig a már megindult hajhullást meg akarjuk állítani, a korpától kell a fejbőrt megtisztítanunk. Legjobbnak bizonyult erre a célra **Petrol Egger**. Aki rendszeresen használja ezt a hajszeszt, annak soha fejkorpája nem lesz és így

nem is fog soha hullani a haja. Akinak pedig korpás a bőre és azért hull a haja, az csak dörzsölje be párszor a fejbőrét ezzel a szeszszel és rövidesen el fog tűnni fejeéről a korpá és el fog állani a hajának a hullása. A *Petrol Egger* minden más eredetű hajhullást is megszüntet, mert erősíti, edzi a fejbőrt és alkalmassá teszi arra, hogy új hajszálakat növelessen.

Petrol Egger a legalkalmasabb hajápolószer állandó használatra.

Ára 2 kor. 40 fill.

Készíti: Gyógyszertár a „Nádor”-hoz, Budapest, VI., Váci-körút 17. sz.

FOLYÉKONY LEVEGŐT szállít és
kísérleti edényeket
kölesőn is ad a cég.

Uj tanítási ág!

Psychologia (lélektan)

tanulmányozásához szükséges
laboratoriumi felszerelések, ki-
sérleti eszközök stb. stb. a leg-
előnyösebben szerezhetők be:

Erdély és Szabó

laboratoriumi felszerelések
és tanszerek gyárában
Budapest, VIII. Baross-utca 21.

Első magyar villamos erőre berendezett hangszergyár

Stowasser János

esász. és kir. udvari szállító.

A m. kir. operaházi tagok, a m. kir. zeneakadémia, a
budapesti színházak stb. szállítója, a hangfokozógerenda
és a Rákóczi tárogató feltalálója.

Főüzlet: **Budapest** Gyár: Öntőház-utca 3.
II., Lánchíd-u. 5.

**E szakban Magyarország
legnagyobb hangszergyára.**

Ajánlja saját gyárában készült

hangszereit

ugyszintén hurokat és hangszer alkatrészeit.
Iskolahegedűk 4 frttól. Harmoniumok 35 frttól.
Árjegyzék kívánatra ingyen és bérmentve.